

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická
Katedra právních dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Institut soudce z lidu v období 1948 – 1989

Předkládá:
Veronika Martínková

Vedoucí bakalářské práce:
JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika MARTÍNKOVÁ**
Osobní číslo: **R10B0039P**
Studijní program: **B6804 Právní specializace**
Studijní obor: **Veřejná správa**
Název tématu: **Institut soudce z lidu v období 1948 - 1989**
Zadávající katedra: **Katedra právních dějin**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Zákon o zlidovění soudnictví
3. Organizace soudů
4. Komunistické pojetí soudnictví a jeho reformy
5. Výkon funkce soudce z lidu
6. Rozbor rozhodnutí tvořených soudci z lidu
7. Příslušnost ke straně a justice
8. Konec lidových soudů
9. Živé paměti
10. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **min. 30 stran**

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce: **JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová**
Katedra právních dějin

Datum zadání bakalářské práce: **29. března 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2014**

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

K. Adamová
Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 13. května 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Institut soudce z lidu v období 1948 – 1989“ zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem svou práci čerpala způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

V Plzni dne

Poděkování

Děkuji tímto Anně Klimešové a Vladimíru Popelkovi za poskytnuté informace a příběhy z praxe při vykonávání funkce soudce z lidu. Dále bych chtěla poděkovat vedoucí své bakalářské práce za užitečné rady a trpělivost při zpracovávání tohoto tématu.

OBSAH

1.	Úvod.....	7
2.	Zákon o zlidovění soudnictví.....	9
2.1	Návrat k demokratickému právnímu řádu po období nesvobody.....	9
2.2	Mimořádné lidové soudnictví.....	10
2.3	Zákon o zlidovění soudnictví.....	12
3.	Organizace soudů.....	16
3.1	Soustava soudů Československé republiky.....	16
3.2	Obecné soudy.....	17
3.3	Vojenské soudy.....	18
3.4	Nejvyšší soud.....	18
3.5	Místní lidové soudy.....	19
3.6	Prokuratura.....	20
3.7	Advokacie.....	21
3.8	Notářství.....	22
4.	Komunistické pojetí soudnictví a jeho reformy.....	24
4.1	Právníká dvouletka.....	24
4.2	Zákon na ochranu lidově dem. republiky.....	25
4.3	Občanské právo.....	26
4.4	Trestní právo.....	27
5.	Výkon funkce soudce z lidu.....	29
5.1	První sjezd soudců z lidu.....	29
5.2	Druhý sjezd soudců z lidu.....	32
6.	Rozbor rozhodnutí tvořených soudci z lidu.....	35
6.1	Jednání u soudu a protokol.....	35
6.2	Ukončení jednání.....	35
6.3	Formální náležitosti rozsudku.....	37
6.4	Opravné prostředky.....	39
7.	Konec lidových soudů.....	41
7.1	Právní úprava zlidověného soudnictví před rokem 1989... 41	41
7.2	Právní úprava soudnictví po roce 1989.....	42
7.3	Nový pohled na staré právo.....	43
8.	Živé paměti.....	44

8.1	Anna Klimešová – soudkyně z lidu u okresního soudu v Chebu.....	44
8.2	Vladimír Popelka – soudce z lidu u Vojenského obvodového soudu v Plzni.....	46
9.	Závěr.....	48
10.	Summary.....	50
11.	Seznam literatury.....	52

1. Úvod

Chybovat je lidské, odpouštět božské. Lidé často chybují – nejen ve svých rozhodnutích, ale především ve svých jednáních. Pokud člověk vykoná něco špatného, zpravidla s přesahem následků do společnosti, je to považováno mnohdy až za zločin.

Jedna z teorií společenské smlouvy vychází z obecné potřeby kolektivu chránit se před hrozbami z vnějšího prostředí. Co ale vnitřní uspořádání státu? Co když tam je nějaká hrozba, nějaké zlo, které působí proti kolektivu, pak je třeba jej potírat, stíhat a upozorňovat škodlivost takového chování.

Již od prvních lidských společenství se z rodu nebo kmene vyčleňovali jedinci nadáni moudrostí, vnuknutím od boha či chápáním něčeho vyššího. Z dnešního pohledu bych to ráda nazvala smyslem pro spravedlnost plynoucího ze „selského rozumu“. Postupem času se vznikem států, které se rozšiřovaly, vznikalo stále více jakýchsi „živlů“, kteří narušovali klid a pokojný stav ve společnosti. Před takovými lidmi je třeba zbytek společnosti chránit. Nejdříve rozhodovala jedna autorita – král, císař nebo jakýkoliv jiný monokratický vládce v městském státě nebo království. Pokud bylo obyvatel velmi mnoho, agenda takovýchto činů se zvyšovala a bylo třeba, aby správu nežádoucích vlivů zastával také někdo další. A tak pravomoc rozhodovat o trestech za činy se společenskou nebezpečností získali vyšší úředníci, rádci panovníka, až se vybuďovala nová sorta, nová profese. Profese soudců je známa již ze starého Řecka, Egypta či Říma.

Římský proces „apud iudicem“, tedy před soudcem, znamenal, že daný případ nevhodného chování, či jakéhokoliv sporu (ani hádky společnosti neprospívají, zaberou příliš času, který by se dal efektivněji využít) řešil soudce – profesionál spolu se soudci - laiky. Soudce – profesionál, znaje platné právo, obyčeje a zvyky, mohl posoudit danou věc pod rouškou černobílých brýlí předpisů. Soudce – laik naopak přinášel do sporu lidský prvek pochopení, soustrastí či dokonce zdravého rozumu. Laik neznaje všechny právní provázanosti, neznaje právní zvyklosti, mohl snadno usoudit, že právě narozené tele patří majiteli krávy a ne býka. Soudce – profesionál by mohl usoudit, že tele se má rozpůlit spravedlivě mezi majitele krávy i býka, jelikož tele je pouze věc a jedna z vlastností věcí je dělitelnost. Bylo by však takovéto jednání spravedlivé?

Téma mé bakalářské práce se zabývá vlivem laického přisedícího na rozhodovací proces u soudu. Zaměřila jsem se na období, které bylo typické pro zlidovění všeho. Na dobu, kdy všichni měli všechno, všichni všechno vlastnili, neexistovalo soukromé vlastnictví, všichni měli stejné typové domy, stejné kuchyňské linky, dokonce i dlažby v pokojích. Nic jiného tehdy nebylo. Nebyly barevné a divoké alternativy jako dnes. Každý hlídal každého, nikdo si nebyl před nikým jistý. Každý o tom druhém věděl vše – od toho, co měl k snídani až po to, jaká cifra se objeví na jeho výplatní pásce.

Období komunismu zaneslo do české společnosti spoustu nešvarů – naučili jsme se krást, podplácet, obcházet zákony. Nejspíše nebylo zbylí. A přesto, můj osobní názor je takový, že v minulosti byla spravedlnost, alespoň ta u soudů snáze dosažitelná, byla jaksi opravdovější, měla snad i lidský rozměr. Moje babička, když jsem se jí na její působení u okresního soudu v Chebu ptala, mi odpověděla, že špinavé prádlo se má prát doma a ne na veřejnosti. Ne u soudu. V době, kdy se skutečně všichni znali, potkávali se v zaměstnání, v obchodech – kterých nebylo tolik jako dnes, kdy neexistovala nezaměstnanost, netiskly se v takovém množství bulvární časopisy, nebylo tolik televizí, nebyly sociální sítě a další masmédiá, zkrátka z nudy pozorovali jeden druhého.

Kdo nekrade denně hodinu, okrádá vlastní rodinu – i to je jedno z pravidel, která jsme si s sebou přinesli i do dnešního režimu. A není to tak dobře. Kam se poděla prvorepubliková slušnost a noblesa? Ztratila se během lopocení se v kravínech, dílnách, výrobnách.

2. Zákon o zlidovění soudnictví

Zákon o zlidovění soudnictví byl základním kamenem pro justici v době komunismu. Samozřejmě nelze opomenout ani doprovázející zákony, zejména zákon o organizaci soudů, zákon o řízení ve věcech občanskoprávních a zákon o trestním řízení soudním. Zákony byly postupně novelizovány – ať již jejich rozšířením nebo naopak, přesně podle potřeby tehdejšího režimu.

2.1 Návrat k demokratickému právnímu řádu po období nesvobody

Vývoj práva byl na počátku 20. století dosti chaotický. Začalo to s koncem Rakousko – Uherské monarchie – pád veškerého státního zřízení se tehdy řešil recepcí práva předlitavského do nového právního systému mladičké Československé republiky v roce 1918¹. Během několika let se právo osamostatnilo, přebudovalo do podoby vysoce efektivního a demokratického nástroje moci demokratické republiky, jedné z nejdemokratičtějších zemí, která dokonce pomáhala určit směr politiky v Evropě. Tehdy Československý stát neměl téměř konkurenci, byl na hospodářském vrcholu. O několik let později se však díky zradě a slabosti západních velmocí dostal do područí německé říše nejprve částečně ztrátou Sudet, později kompletně jako Protektorát Čechy a Morava. Samostatnost a vlastní právo nám dlouho nevydrželo. Byly zřízeny německé úřady a soudy, většina českého práva byla zrušena a nahrazena právem říšským. Obyvatelstvo bylo podřízeno také norimberským zákonům – striktní dodržování národnostního a rasového systému, kdy někteří obyvatelé téměř ztratili postavení lidských bytostí a podle toho s nimi bylo i zacházeno.

Po druhé světové válce na území osvobozené Československé republiky v roce 1945 existovaly soudy německé, které byly zrušeny spolu s pádem Protektorátu Čechy a Morava. K přípravě konce těchto říšských soudů, ale i dalších orgánů státní moci došlo již v exilu pomocí prezidentských dekretů, které pak později byly ratifikovány. Jedním ze základních kamenů byl ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku². Tento dekret určoval, které

1 Zákon o zřízení samostatného státu Československého (Recepční zákon) čís. 11 Sb. ze dne 28. října 1918

2 Dále jen dekret o obnovení právního pořádku

právní předpisy budou platit na československém území po skončení války. Přípravuje půdu pro obnovení Československé republiky tak, jako kdyby doba nesvobody od 30. 9. 1938 vůbec s sebou nepřinesla žádné právní změny – zejména z oblasti soudního práva trestního, soudního řízení trestního, práva osobního a práva rodinného³. Především v těchto oblastech byly významné proti demokratické principy porušující základní lidská práva. Jedná se především o rozhodování soudů a dalších státních orgánů ohledně majetku a trestání například za činy odporující nacismu.

Pokud byl někdo v rozhodné době odsouzen, mohl nejpozději do dvou let od konce nesvobody požádat o zrušení takového rozsudku nebo rozhodnutí⁴. Rozhodnutí orgánů v době nesvobody odporující demokratickým zásadám československé ústavy mohla být zrušena podle článku 6 dekretu o obnovení právního pořádku. Poté byla v tomto dekretu zmocněna vláda dále rozšiřovat ustanovení z tohoto dekretu na další právní předpisy, u kterých uznala za vhodné, že odporují demokratickému zřízení Československého státu⁵.

Další důležitou změnu pro obnovení právního pořádku v Československu byl dekret prezidenta republiky ze dne 19. září roku 1945 o zatímní úpravě soudnictví v zemích České a Moravské, vydaný pod zákonem číslo 79/1945 Sb. Tímto dekretem byly zřízeny nové místně a věcně příslušné úřady a soudy, na které se přenesly výkony a povinnosti bývalých německých, ale také některých českých soudů a úřadů. Tato procesní úprava s sebou nesla jistou formu nápravy rozhodnutí, která byla učiněna na základě jiných zákonů než platných, buď před rokem 1938, nebo odporujících demokratickému zřízení.

2.2. Mimořádné lidové soudnictví

Mimořádné lidové soudnictví, které probíhalo krátce po roce 1945, se zabývalo především trestáním zločinů spojených s nacistickým režimem a zločinců, kteří napomáhali nacistickému režimu nebo se chovali jakkoliv proti československému lidu. Nad způsobem průběhu mimořádných lidových soudů se

3 Zdroj: čl. 2 odst. 1 ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku

4 Zdroj: čl. 6 odst. 3 ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku

5 Zdroj: čl. 4 ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku

shodla již vláda v Londýně. Touto problematikou se zabývaly především dva dekrety prezidenta republiky - malý⁶ a velký⁷ retribuční dekret z roku 1945. Retribuce se v tehdejší době používala jako nástroj pro potrestání válečných zločinů a domácí kolaborace⁸.

Mimořádné lidové soudy byly složené z pětičlenných senátů, které měly podobné složení jako pozdější běžné lidové soudy. Vedle jednoho soudce – profesionála přiseděli další 4 soudci – laici, soudci z lidu. Tito soudci z lidu byli navrhováni okresními národními výbory⁹. Značný význam pro průběh celého soudního řízení měl podíl vyšetřovacích komisí ONV, jejichž závěry ovlivňovaly především výsledky procesů. Vyšetřovací komise ONV měly na starost shromažďování udání, výslechy a dokazování, své závěry předávaly veřejným žalobcům, kteří byli jmenováni vládou¹⁰.

Velký retribuční dekret přímo vyjmenovával jednotlivé skutkové podstaty trestných činů a k tomu příslušné sankce, kde nebylo neobvyklé použití trestu smrti, trestu doživotí nebo těžkého žaláře od 5 do 20 let. Výjimkou nebyly ani nucené práce a případně „že celé jeho jmění, nebo část jeho jmění propadá ve prospěch státu“¹¹. Důležitým faktem retribučních dekretů byla jak jejich retroaktivita, která byla použita například i u Norimberského procesu s nejvyššími nacistickými pohlaváry, ale také nepromlčitelnost trestných činů podle dekretu.

Malý retribuční dekret v podstatě pouze doplnil velký retribuční dekret o trestání některých provinění proti národní cti, za což hrozilo odnětí svobody bezpodmínečně na dobu do jednoho roku, pokuta do 1 milionu Kč, nebo veřejné pokárání, případně kombinace těchto trestů podle závažnosti¹².

Zajímavým faktorem u mimořádného lidového soudnictví byla rychlost, s jakou případy měly být projednány – zákonná lhůta 3 dnů, přičemž pokud bylo možno, mělo se jednat bez přerušení¹³. Pokud soudu vyslovená lhůta nestačila, po jejím uplynutí byl povinen postoupit věc k příslušnému soudu řádnému.

6 Dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945 o trestání některých provinění proti národní cti, zákon č. 138/1945 Sb.

7 Dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, zákon č. 16/1945 Sb.

8 KUKLÍK, Jan. *Vývoj Česko-slovenského práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, str. 44. ISBN 978-80-7201-7416

9 Okresní národní výbor, dále jen ONV

10 Zdroj: §24 odst. 1 zákona č. 16/1945 Sb.

11 Zdroj: §14, pís. c) zákona č. 16/1945 Sb.

12 Dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945 o trestání některých provinění proti národní cti, zákon č. 138/1945 Sb.

13 Zdroj: §26 odst. 2 zákona č. 16/1945 Sb.

Obžalovaný měl právo na právní pomoc, kterou mu případně musel zajistit soud ex officio v podobě doktora práv, který měl za sebou všechny předepsané zkoušky. Pokud se žalovaný dopustil i dalších trestných činů než uvedených v retribučních dekretech, mělo se toto vyšetřovat mimo u soudů řádných. Soudy mimořádné byly vázány pouze retribučními dekrety a ani z moci úřední nesměly přidávat další trestné činy k žalobě. Proti rozsudkům nebyla možná žádná oprava, řízení před mimořádným soudem nemělo bránit ani časově náročné vyhledávání spolupachatelů, nebo dalších svědků¹⁴. Z dnešního pohledu by se snad dalo říci, že tímto způsobem mohlo častěji docházet k justičním omylům, ale naprostá většina trestných činů byla natolik závažná, a dá se snad říci, že i jednoznačná, že pokud nešlo o nějakou osobní mstu, probíhaly veškeré procesy správně a trestaly skutečné pachatele. Výkony trestů smrti probíhaly nejpozději do 24 hodin od vynesení rozsudku¹⁵. Některé popravy byly i veřejné.

Účinnost velkého retribučního dekretu byla prodloužena zákonem č. 149/1946 Sb. o prodloužení účinnosti dekretů prezidenta republiky o mimořádném lidovém soudnictví do 8. ledna 1947, stejně tak dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 17 Sb., o Národním soudu.

2.3 Zákon o zlidovění soudnictví

Zákon o zlidovění soudnictví č. 319/1948 byl vyhlášen Národním shromážděním Československé republiky 22. prosince 1948¹⁶. Tento zákon komplexně upravoval problematiku soudnictví v Československé republice. Od organizace soudů (část 1. zákona o zlidovění soudnictví), příslušností a řízením v občanských věcech právních (část 2. zákona), příslušností a řízením ve věcech trestních (část 3. zákona), ve své čtvrté části se věnoval otázce vězeňství, dále pak justiční správě (část 5. zákona) a v šesté části byla ustanovení společná, přechodná a závěrečná. Se vstupem v účinnost zrušil dekret prezidenta republiky ze dne 19. září 1945 o zatímní úpravě soudnictví v zemích České a Moravské vyhlášeného jako zákon č. 79/1945 Sb.

Zásadní novinkou, kterou tento zákon přinesl, bylo povolání soudců z lidu na doplnění senátů, jak okresních a krajských soudů, tak i nejvyššího soudu.

14 Zdroj: §28 odst. 4 zákona č. 16/1945 Sb.

15 Zdroj: §31 zákona č. 16/1945 Sb.

16 Dále jen zákon o zlidovění soudnictví

Počty soudců z lidu stanovoval pro okresy a kraje předseda krajského soudu, pro Nejvyšší soud předseda Nejvyššího soudu¹⁷. V zákoně nebyl stanovený přesný počet, ale měl jich být „potřebný počet“. Senáty u okresních soudů¹⁸ se skládaly v základě z jednoho soudce profesionála a dvou přisedících soudců z lidu, v případě, že se rozhodovalo o tak závažném trestném činu, kde hrozila sankce odnětí svobody na dobu delší 10 let nebo trestu smrti, bylo složení senátu 2 soudci profesionálové a 3 přisedící z lidu. Obdobné bylo složení i u krajského soudu¹⁹ – v případě, že krajský soud rozhodoval jako soud v první instanci, rozhodoval tříčlenný senát, v případě odvolacího řízení senát pětičlenný. U Nejvyššího soudu²⁰ byli vždy dva soudci profesionálové a 3 přisedící, pokud zákon nestanovil jinak.

Soudce z lidu povolával okresní národní výbor pro okresní soud, krajský národní výbor pro soud krajský a vláda k Nejvyššímu soudu.

Zákonné požadavky pro soudce z lidu byl věk mezi 30 a 60 lety, volební právo, bezúhonnost občanská a především státní spolehlivost a oddanost “myšlenk lidově demokratického zřízení”²¹. Většinou tuto funkci získávali především dělníci se správným smyslem pro třídní spravedlnost²². Funkční období bylo dvouleté, ale byla možnost být zvolen k této funkci opakovaně. Po celou dobu funkčního období se musel soudce z lidu chovat tak, aby neznevažoval úřad, který zastával. Orgán, který jej do funkce povolal, jej mohl také odvolat z důvodu nesplnění jakéhokoliv požadavku. Platové podmínky, náležitosti oděvů a náhrad hotových vydání spojených s výkonem funkce upravila vláda nařízením. V 80. letech se připravovala veliká novelizace, soudci z lidu měli dostat vyšší platové ohodnocení, které podle mého zjištění se pohybovalo někde na úrovni průměrné hodinové mzdy. Novelizace měla zasáhnout také společné oděvy – taláry, bohužel k provedení této novely nedošlo.

Dále zákon o zlidovění soudnictví zavedl prokuraturu jako úřad veřejné žaloby. Okresní prokuratura byla podřízena krajské a ministru spravedlnosti.

Podstatnou otázkou, řešenou v tomto zákoně, byla i věcná a místní

17 Zdroj: §1, §4, §7/2 zákona č. 319/1948 Sb

18 Zdroj: § 2 zákona č. 319/1948 Sb.

19 Zdroj: §6 zákona č. 319/1948 Sb.

20 Zdroj: §8/1 zákona č. 319/1948 Sb.

21 Zdroj: §11 zákona č. 319/1948 Sb. ve znění účinném od 1. února 1949

22 KUKLÍK, Jan. *Vývoj Česko-slovenského práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, str. 274. ISBN 978-80-7201-7416

příslušnost a případné kompetenční spory. V zájmu obyvatel byla soudní soustava zjednodušena, byly zrušeny specializované soudy, takže pro veškeré spory byl přínáležel místně příslušný soud. Věcná příslušnost se neposuzovala – odpadly tak potíže, se kterými se můžeme občas setkat v dnešní soudní soustavě.

Soudy v minulosti přebíraly funkci i dalších úřadů. Například vedení veřejných knih o nemovitostech, které vedly okresní soudy. Horní knihy byly převedeny z působnosti jednotlivých krajských soudů do kompetence okresních soudů podobně jako železniční knihy – v Praze přešly z kompetence krajského soudu na okresní, tedy na stejnou úroveň jako v Brně a Bratislavě. Obdobně probíhalo vedení obchodních a společenstevních rejstříků²³.

Zastoupení²⁴ u soudu bylo upraveno v podstatě na principu dobrovolnosti. Povinné zastoupení bylo u odvolacího řízení a případně u pracovně právních záležitostí, kde se zaměstnanec mohl nechat zastoupit odborovou organizací. Řízení probíhalo veřejně a ústně. Přejímala se dosavadní pravidla pro jednání známá z předpisů o řízení před okresními soudy (tedy právní úprava platná před rokem 1938). Obdobná pravidla jsou při řízení používána do dnešní doby jak u civilních, tak trestních soudů.

Co se týče trestního řízení, důležitým faktem byla především lhůta 48 hodin na vyslechnutí zatčeného, obviněného předsedou senátu²⁵. Dále lhůta minimálně 3 dny pro obžalovaného k přípravě obhajoby, tato lhůta mohla být se souhlasem žalovaného zkrácena. Zajímavý je také značně široký okruh osob oprávněných v trestním řízení podat odvolání, to bylo možné podat pouze proti výroku nebo pro zmatečnost řízení²⁶. Podání odvolání musí směřovat k soudu, který rozsudek vydal ústně přímo do protokolu nebo písemně ve lhůtě 3 dny od doby, kdy se dozvěděl o výsledku rozsudku (od veřejného vyhlášení, kterého byl účasten nebo po doručení rozsudku). Krajský soud nejprve o odvolání rozhodoval neveřejně, pokud shledal odvolání odůvodněným, nařídil ústní jednání, pokud soud shledal rekurs odůvodněným, zrušil rozhodnutí okresního soudu, projednal věc znovu a vydal vlastní rozsudek. Případně takto mohl učinit i s pouze namítanou částí rozsudku.

V §109 zákona o zlidovění soudnictví byl i jeden prvek, který v současné

23 Zdroj: §37 zákona č. 319/1948 Sb.

24 Zdroj: §39 zákona č. 319/1948 Sb.

25 Zdroj: §80 zákona č. 319/1948 Sb.

26 Zdroj: §85 zákona č. 319/1948 Sb.

době nikde nenajdeme – problematika stanného práva – toto vyhlášoval ministr vnitra po dohodě s ministrem spravedlnosti. Složení senátu stanného soudu bylo stejné jako senáty odvolacích soudů. Dále v §113 dnes již neplatný institut trestu smrti, zde jako zvláštní bylo lze pozorovat možnost soudu usnést se na tom, že trest smrti, který by příslušel, byl příliš přísný, mohli navrhnout odsouzeného na milost prezidenta republiky, což mělo odkladný účinek pro vykonání trestu. Případně místo trestu smrti, pokud byl dostatek polehčujících okolností, bylo možno navrhnout trest odnětí svobody na doživotí.

Co se týče vězeňství, jako velice pozitivní fakt vnímám občanskou kontrolu²⁷ vězeňských ústavů, kterou vykonávali členové Národního shromáždění pověřeni ministrem spravedlnosti. Tuto podobu kontroly známe i v dnešní době, kdy ji může vykonávat veřejný ochránce práv.

V závěrečných ustanoveních bylo vyjmenováno současně několik faktorů, podle kterých by se měli soudci z lidu jmenovat do senátů – například, co se týče souzení mládeže, měl by to být člověk znalý sociální práce či péče o děti. V pracovních záležitostech by přisedící měl být členem odborové organizace a obecně se dá říci, že by měl vždy svými vědomostmi či zkušenostmi být co nejbližší problematice, kterou posuzoval a soudil.

Obecná pravidla pro jednání v senátech byla jednoduchá – hlasy všech soudců si byly rovny, jako první hlasovali nejstarší přisedící, po nich mladší přisedící a až nakonec soudci profesionálové. O hlasování se sepisoval protokol, který nebyl veřejný.

Zákon o zlidovění soudnictví byl několikrát novelizován. Nejprve zákonem č. 87/1950 Sb.²⁸, který kompletně zrušil část třetí²⁹. Dále pak zákon č. 66/1952 Sb.³⁰, který zrušil ustanovení o soudní organizaci v § 1 – 9 zákona o zlidovění soudnictví. Volby soudců se pak dotkla novela zákonem č. 36/1957 Sb.³¹ Celý zákon pak byl zrušen roku 1961 zákonem č. 62/1961 Sb.³² Avšak i poté probíhalo soudnictví se značným vlivem soudců z lidu.

27 Zdroj: §121 zákona č. 319/1948 Sb.

28 Zákon č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád) ze dne 12. července 1950

29 Část třetí zabývající se příslušností a řízením ve věcech trestních

30 Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, ze dne 30. října 1952

31 Zákon č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů, ze dne 4. července 1957

32 Zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, ze dne 26. června 1961.

3. Organizace soudů

„Lidové soudy jsou vždy jen soudy první stolice.“³³ I toto byl jeden z přejímaných vzorů ze Sovětského svazu, který jako náš veliký bratr už tolik let budující socialismus – počátky již před druhou světovou válkou, nám šel příkladem v budování. A to budování nejen socialistického lidově demokratického státu, ale také kompletního státního aparátu. Ze Sovětského svazu se přešlo nejen zlidovění, ale také zjednodušení státní správy. Snížení počtu instancí, zmenšení podílu byrokracie na správě věcí veřejných. Konkrétní provedení se mezi Československem a Sovětským svazem lišilo, ale vycházelo v základu ze stejných principů.

3.1 Soustava soudů Československé republiky

Soustava soudů prošla několikerou úpravou a změnou. Jejich základní charakteristika byla však poměrně stálá. Pro celou dobu socialistického lidového soudnictví bylo charakteristické především dvou instancní řízení. Dále také postupná likvidace správního a ústavního soudnictví, které bylo složitě obnovováno jako nezbytné po roce 1989.

Podle zákona o organizaci soudů z roku 1952³⁴ ustanovil základní soustavu soudů jako v základě dvoučlennou, jak v případě obecných, tak i zvláštních soudů. Mezi zvláštní soudy pak byly řazeny soudy vojenské a rozhodčí. Vznik dalších soudů mohl stanovit zákon. Jako odvolací, zastřešující soud nad všemi byl zde Nejvyšší soud.

Základními úkoly³⁵ soudů napříč jejich působností bylo především to, že konaly trestní řízení a podle zákona o organizaci soudů ukládaly tresty zrádcům vlasti, škůdcům socialistického vlastnictví a jiným nepřátelům lidu, těm, kdož porušovali vojenské povinnosti, jakož i těm, kdož porušovali osobní a majetková práva občanů. Druhým úkolem pak bylo konání občanskoprávních řízení a rozhodování o právech a zákonem chráněných zájmech občanů, socialistických právnických osob a jiných společenských organizací.

Všichni soudci museli při svém prvním nastoupení do funkce přísahat

33 Zdroj: Čapek, Karel. *Úkoly a organizace sovětských soudů*. Praha: Orbis, 1952, str. 24

34 Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, ze dne 30. října 1952 (dále jen zákon o organizaci soudů)

35 Zdroj: §5 zákona o organizaci soudů

slovy: „Přisahám, že budu věren Československé republiky, jejímu společenskému řádu a státnímu zřízení, jejímu presidentu a její vládě, že budu zachovávat zákony a nařízení a vykládat je v duchu ústavy i zásad lidově demokratického zřízení, že budu rozhodovat svědomitě a nestranně podle svého nejlepšího přesvědčení vždy podle zásad socialistické zákonnosti v zájmu pracujícího lidu a že budu přísně zachovávat mlčenlivost o úředních věcech³⁶.“

Veškerá základní ustanovení o odměnách za výkon funkce, průběhu voleb soudců byla pro všechny soudy shodná. Zákonem o organizaci soudů se rušila dosavadní platná právní úprava – zejména zákon č. 320/1948 Sb. o územní organizaci krajských a okresních soudů, dosud platný dekret presidenta republiky o úpravě některých organizačních a služebních otázek v oboru soudnictví vydaný pod číslem 90/1945 Sb., který upravoval soudnictví krátce po konci doby nesvobody, než byl nastolen nový pevný právní řád. Současně se vstupem v platnost zákona o organizaci soudů došlo k první novelizaci a úpravě zákona o zlidovění soudnictví.

V zákoně o organizaci soudů byla dále svěřena do pravomoci soudů i kontrola detenčních zařízení. Dále soudy disponovaly dostatečnou samosprávou nad věcmi podstatnými k řádnému výkonu soudnictví. Současně sama činnost soudů podléhala důkladné kontrole nadřízených orgánů, krajské soudní správě a ministerstvu spravedlnosti.

3.2 *Obecné soudy*³⁷

Obecné soudy se dále dělily na lidové soudy (na úrovni okresních soudů) a na krajské soudy. Pokud rozhodoval v první instanci soud lidový, jeho odvolací instancí byl krajský soud. V případě, že rozhodoval jako první soud krajský, jeho odvolacím soudem byl Nejvyšší soud.

Sídla a obvody jak krajských, tak lidových soudů byly shodné s obvody okresních a krajských národních výborů, pokud ministerstvo spravedlnosti nařízením nerozhodlo jinak.

Lidový i krajský soud se skládal z předsedy a jeho náměstků, dalších soudců z povolání a soudců z lidu. Rozhodovat mohli v senátech složených z jednoho soudce profesionála a dvou přísedících soudců z lidu. Jejich postavení

36 Zdroj: §34 zákona o organizaci soudů

37 Zdroj: zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů

u soudu bylo rovné. Pokud se jedná o problematiku složitější nebo o odvolací řízení, jednal rozšířený senát složený ze dvou soudců profesionálů a tří soudců laiků.

Současně s výkonem soudnictví náleželo do pravomoci soudů vést veřejné rejstříky či další agendu. Soudy obecné měli svou působnost především v trestní a občanskoprávní problematice.

3.3 Vojenské soudy³⁸

Vojenské soudy se dělily na nižší vojenské soudy, které rozhodovaly vždy v první instanci, a vyšší vojenské soudy, které mohly sloužit jako odvolací instance k nižším vojenským soudům, nebo v určitém užším okruhu měly svoji vlastní působnost jako první instance. Odvolání proti krajskému soudu rozhodujícímu jako první v řízení se podávalo k Nejvyššímu soudu. Výjimečným typem vojenských soudů byly polní soudy, které zřizoval a rušil prezident republiky, který byl současně vrchním velitelem ozbrojených sil. Polní soudy se taktéž dělily na nižší a vyšší a obdobně pro ně platilo ustanovení jako pro soudy vojenské (nižší a vyšší). Vojenské soudy byly zřízeny pro části ozbrojených sborů, pro jejich funkcionáře nebo pro územní obvody.

Obdobně jako obecné soudy rozhodovaly vojenské soudy v senátech složených z jednoho vojenského soudce a dvou soudců z lidu u první instance, rozšířených senátem ze tří vojenských soudců. Vojenské soudy byly složené z náčelníka soudu, jeho zástupců a dalších vojenských soudců a soudců z lidu.

3.4 Nejvyšší soud³⁹

Sídlo Nejvyššího soudu bylo zákonem o organizaci soudů zřízeno v Praze. Jeho působnost byla určena jako dozorovací orgán nad činností všech ostatních soudů, a to zejména rozhodováním o opravných prostředcích proti rozhodnutím krajského, vyššího vojenského nebo vyššího polního soudu, který rozhodoval v první instanci. Dále rozhodoval o stížnostech pro porušení zákona, které mu byly podány prostřednictvím generálního prokurátora. Neopominutelnou funkcí byl také dozor nad jednotností judikatury jednotlivých soudů. Pokud bylo

38 Zdroj: zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů

39 Zdroj: zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů

potřeba na žádost generálního prokurátora nebo na žádost předsedy Nejvyššího soudu, mohl Nejvyšší soud rozhodnout sám v jakékoliv záležitosti jakéhokoliv soudu bez omezení.

Nejvyšší soud byl složen z předsedy Nejvyššího soudu, jeho náměstků a dalších soudců, soudců vojenských a soudců z lidu. Kolegia zřízená u Nejvyššího soudu byla rozdělena na trestní, občanskoprávní a vojenská. Z těchto kolegií byly sestavovány senáty, které rozhodovaly v konkrétních případech – vždy trojice soudců z kolegia rozhodovala v příslušné věci. U těchto senátů nebyl určen počet soudců z lidu. Ve věcech, které si Nejvyšší soud vyžádal od ostatních soudů, rozhodoval také trojčlenný senát složený z předsedy příslušného kolegia nebo jiného kolegy a dvou soudců z lidu. Předseda Nejvyššího soudu měl své výjimečné postavení mimo jiné i ve své univerzálnosti – sám mohl zasednout v jakémkoliv kolegiu.

O stížnostech pro porušení zákona rozhodovalo plénum Nejvyššího soudu složeného z předsedy Nejvyššího soudu, jeho náměstků a ostatních soudců a vojenských soudců Nejvyššího soudu. Usnášeníschopné plénum čítalo nejméně dvě třetiny všech soudců. Současně plénum Nejvyššího soudu pomáhalo k výkladu zákonů a dalších právních předpisů. Plénum se mohlo usnášet i na vnitřních předpisech Nejvyššího soudu.

3.5 Místní lidové soudy⁴⁰

Následná novelizace v podobě zákona č. 62/1961 Sb. ze dne 26. června 1961 o organizaci soudů přinesla ještě jeden typ soudů – místní lidové soudy⁴¹. Jejich úkolem bylo projednávat a případně rozhodovat ve věcech méně závažného protiprávního jednání mezi spoluobčany. Jednalo se především o delikty spojené s jednáním proti socialistickému soužití, proti majetku v osobním nebo socialistickém vlastnictví, s tím související jednání proti zájmu socialistického hospodářství, dále pak rodinná problematika (rodinné vztahy), nebo jednodušší pracovní problematika (problematika pracovní kázně)⁴².

Místní lidové soudy byly zřizovány v obcích nebo na pracovištích.

40 Zdroj: zákon č. 38/1961 Sb, o místních lidových soudech

41 Zákon č. 38/1961 Sb. o místních lidových soudech ze dne 18. dubna 1961

42 Zdroj: http://www.ahmp.cz/index.html?mid=20&page=page/docs/prehled-fondu_justicni-sprava.html, dne 20 .3. 2013

O jejich ustanovení rozhodl příslušný místní národní výbor nebo ROH⁴³. Soudci místních lidových soudů byli voleni svými spoluobčany na dobu dvou let. Pro výkon soudce musela být osoba starší 21 let a požívat všeobecného uznání, jít příkladem ostatním jak v zaměstnání, tak v osobním životě. Nebylo potřebné žádné právní vzdělání, ačkoliv součástí slibu soudce bylo, že bude dodržovat ústavu i další zákony. Pokud soudce nekonal svoji profesi řádně, nebo se jakkoliv provinil, mohl být zbaven této funkce.

Tresty, které místní lidové soudy mohly uložit, byly napomenutí, důtka, pokuta, nařízení srážky z platu nebo snížení pracovního umístění na dobu ne delší než 6 měsíců. Proti rozhodnutím místních lidových soudů se mohl obžalovaný odvolat k okresnímu soudu. Jinak byly veškeré výroky soudu soudně vymahatelné.

3.6 Prokuratura

Zákonem o zlidovění soudnictví se v §20 zřídila okresní a krajská prokuratura. V roce 1952 vyšel nejprve ústavní zákon⁴⁴ o soudech a prokuratuře, který obsahoval pouze nejzákladnější a nejjobecnější ustanovení o soudech a státní prokuratuře. Tento ústavní zákon byl proveden zákonem č. 65/1952 Sb.⁴⁵, který definoval jak generální prokuraturu, tak i běžnou, která měla mít sídlo v místě sídla okresních a krajských soudů.

Generální prokurátor měl za úkol⁴⁶ střežit, prosazovat a upevňovat socialistickou zákonnost, jako nástroje mu sloužila možnost upozorňovat úřady, soudy a další orgány státní správy na chyby a závady, možnost upozornit na trestné činy a dohlížet na spravedlivé potrestání pachatelů těchto činů, dohlížel také na zákonnost jednání národní bezpečnosti. Jako jedno ze zvláštních oprávnění, které generální prokurátor měl, byla možnost podat protest⁴⁷ proti jednání, které zjevně odporovalo právnímu řádu. O protestu vždy rozhodoval orgán nadřízený orgánu, který se porušení zákona měl dopustit, v případě závažných pochybností dokonce až vláda, jejíhož jednání o protestu se mohl generální prokurátor účastnit. Tento protest by se dal přiblížit na dnešní dobu jako

43 ROH – Revoluční odborové hnutí

44 Ústavní zákon č. 64/1952 Sb. o soudech a prokuratuře, ze dne 30. října 1952

45 Zákon č. 62/1952 Sb. o prokuratuře, ze dne 30. října 1952

46 Zdroj: §1 zákona č. 62/1952 Sb.

47 Zdroj: §3 zákona č. 62/1952 Sb.

oprávnění nejvyššího státního zástupce podat žalobu ve veřejném zájmu, pokud zjistí, že došlo k porušení zákona v rámci jednání nějakého státního orgánu. Na rozdíl od veřejného ochránce práv, který tuto žalobu může také podat, nemusí prokazovat veřejný zájem, který má být porušením dotčen.

Mimo generálního prokurátora známe i prokuraturu krajskou, okresní a vojenskou, která přesně kopírovala i organizaci soudů. Jednotlivé prokurátory jmenoval a odvolával generální prokurátor. Generálního prokurátora jmenoval a odvolával prezident republiky.

Prokuratura se stala díky ústavnímu zákonu orgánem sui generis, stála mimo moc zákonodárnou, soudní i výkonnou. Její základní podstatou byla kontrola dodržování zákonů socialistické republiky. „Prokuratura byla vybudována na leninských zásadách, které jsou společné prokuraturám všech socialistických zemí. To znamená, že do výstavby československé prokuratury se promítly zásady: nezávislosti na místních orgánech, centralizace, monolitnosti a specifického dozoru nad zachováváním zákonnosti bez administrativní pravomoci“⁴⁸

Do roku 1989 proběhlo ještě několik novelizací. Zákon č. 65/1956 Sb. o prokuratuře rozšířil působení z ochrany zákonnosti na přímou účast při trestních řízeních, v podstatě ve stejné podobě, jako máme v dnešní době státní zastupitelství. Zákon č. 60/1965 Sb. přidal jako další úkol dozor nad zachováváním zákonnosti v místech, v nichž se vykonávaly vazby, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova. Jinak byla struktura i působnost zachována. Definitivně prokuratura byla zrušena až roku 1993 zákonem č. 283 o státním zastupitelství.

3.7 Advokacie

Hned po únoru 1948, jakmile se komunisté chopili moci, došlo ke zrušení advokátních komor, které byly nahrazeny krajským sdružením advokátů, na něž navazovalo Ústřední sdružení advokátů se sídlem v Praze⁴⁹. Zrušila se advokacie jako samostatné povolání, pokud chtěl někdo vykonávat tuto funkci, musel být

48 Zdroj: Flegl, Vladimír, *Československá justice a prokuratura 1945-1978*. Praha: Ústav státní správy, 1979, str. 161

49 Zdroj: Flegl, Vladimír, *Československá justice a prokuratura 1945-1978*. Praha: Ústav státní správy, 1979, str. 133

členem krajského sdružení advokátů, které bylo později zákonem⁵⁰ také zrušeno a nahrazeno advokátními poradnami.

Advokátů se týkala značná část omezení daleko přísnější, než mají v dnešní době – mohli kromě svého zaměstnání vykonávat pouze vědeckou činnost, museli být státně spolehliví a oddaní lidově demokratickému zřízení. Co se týče mlčenlivosti, museli ji porušit, pokud se jednalo o trestný čin podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky⁵¹, po novelizaci již jen trestný čin podle §195 odst. 2 zákona č. 86/1950 Sb.

Jako přínosný jev zdá se mi povinnost advokátů pokusit se o smír mezi stranami, dříve než se obrátí na soud nebo jiný veřejný orgán⁵². V dnešní době se advokáti chovají přesně naopak a uměle prodlužují soudní řízení za účelem finančního zisku. V minulosti byly odměny získané od zastupovaných odváděny na krajské sdružení, které je zpětně rozdělovalo mezi své advokáty.

Co vše nám vlastně nová úprava o advokacii sdělila? *„Není místo pro státně nespolehlivé advokáty. Musí se šetřit finance a čas našich dělníků – advokáti budou dělat téměř zadarmo, respektive jejich odměny jim bude přiřazovat nadřízený orgán. Pokud to půjde, řešte vše smírem. Pokud se dozvíte o činech, které jsou proti republice, je vaše povinnost dopomoci takové zlořády potrestat. Pokud sami budete zlobit, zahájíme kárné řízení, budete vyloučeni ze sdružení nebo z poradny a budete si moci jít stoupnout ke strojům jako ostatní dělníci budující socialistickou vlast. U soudu musíte dodržovat lidově demokratické zákony.“*

Nejprve byly pokuty u kárného řízení až 1 milion korun – v tehdejší době likvidační částka pro každého, snad i to pomohlo rychle vytřídit ty správné a nesprávné advokáty. Později se tato částka snížila na 20 tisíc korun. Bylo zlikvidováno samostatné a nezávislé povolání advokátské. Vrátilo se nám až zákonem č. 128/1990 Sb. o advokacii.

3.8 Notářství

Stejně jako u ostatních právnických profesí došlo i u notářství ke značnému omezení působnosti a svobody výkonu povolání. Došlo k tomu nejprve

50 Zákon č. 114/1951 Sb, o advokacii ze dne 20. prosince 1951

51 Zdroj: §4 zákona č. 322/1948 Sb.,

52 Zdroj: §5 zákona č. 322/1948 Sb.

zákonem o notářství⁵³, kdy byl zúžen okruh lidí, kteří mohou zastávat notářský úřad především požadavkem státní spolehlivosti a oddanosti lidově demokratickému zřízení⁵⁴. Sídlo notářů sdružených v notářském sboru bylo shodné se sídlem krajských úřadů (obdobně jako u prokuratury). Stejně jako advokáti odváděli své příjmy vyššímu orgánu, který odměňoval jednotlivé notáře podle toho, jaké úkoly a v jaké efektivitě vykonávají. Jako nejvyšší notářský orgán budiž ústřední sbor notářský se sídlem v Praze. Notářské archivy přešly pod působnost okresních soudů.

Druhá novelizace zákonem č. 116/1951 Sb. o státním notářství ze dne 20. prosince 1951 byla ještě hlubší. Do pouhých 34 paragrafů se „zestátnilo“ notářství, které spadalo do kompetence přímo ministra spravedlnosti, který mohl prominout případné nedostatky ve vzdělání (standardně bylo požadováno právnické vzdělání, právní praxe, složení odborné zkoušky a vykazování všeobecných náležitostí předepsaných pro státní zaměstnance).

Poslední zásadní novelizace proběhla ještě v roce 1963⁵⁵, kdy v působnosti notářů zůstala v podstatě pouze problematika dědictví, funkce úschovny, registrační a ověřovací povinnost. V tomto zákoně byla problematika notářství upravena do nejmenších detailů. Na tuto úpravu pak navázal v roce 1992 nový notářský řád.

53 Zákon č. 201/1949 Sb., o notářství ze dne 14. července 1949

54 Zdroj: §2 zákona č. 201/1949 Sb.

55 Zákon č.95/1963 Sb., o státním notářství a o řízení před státním notářstvím (notářský řád), ze dne 4. prosince 1963

4. Komunistické pojetí soudnictví a jeho reformy

Reformy soudnictví směrem k socializaci, zlidovění a nastavení pružně směrem ke komunistickému režimu začaly krátce po konci druhé světové války, v jistých ohledech by se dalo říci, že již za působení československé vlády v Londýně. Nejvýznamnějším zákonem byl určitě zákon o zlidovění soudnictví a zákony o organizaci soudů. Postupně jsme se dočkali zavedení nových trestných činů a překvalifikování starých, dočasné umožnění páčání zločiností ve jménu lidově demokratické republiky – ať již z dnešního pohledu, nebo i v rámci tehdejšího vnímání. Některé novinky nebo reformy přetrvávají v platném řádu České republiky dodnes, i když existuje postupná snaha o odstranění. Například stále platí občanský zákoník z roku 1964, ale našly by se další normy, nařízení a zákony účinné i více než 20 let po skončení vlády „srpu a kladiva.“

Hlavní věc, kterou minulý režim musel odstranit, byl dualismus práva – v době společného socialistického státu nemohlo existovat právo soukromé vedle práva veřejného. Všechno jsme vlastnili dohromady, o všem rozhodoval společně lid prostřednictvím soudců z lidu, není místo pro právo soukromé přejímané již z doby římské, ačkoliv v jisté podobě procesu apud iudicem se návrat římského práva skutečně povedl právě prostřednictvím soudců z lidu.

4.1 Právnícká dvouletka

Po vydání nové ústavy 9. května roku 1948 bylo jasné, že je potřeba kompletně zreformovat soudnictví nově od kapitalismu osvobozené republiky. Terminologie a způsob plánovaného hospodářství se občas přejímal i do dalších činností státní správy. Byl vysloven úkol, dodnes známý pod pojmem právnícká dvouletka. V červenci roku 1948 bylo uloženo ministerstvu spravedlnosti, aby vypracovalo a předložilo ke schválení potřebné zákony, které spadaly do jeho působnosti – sem zahrneme základní organizační zákony, jako je zlidovění soudnictví a samotná organizace soudů. Veškeré nové zákony a normy musely splňovat náročné požadavky nového režimu – musel z nich být patrný odpor k režimu předchozímu. Členy komisí, které tyto zákony připravovali, jimiž byli také dělníci, učitelé a profesori a zastánci dalších různých neprávníckých profesí⁵⁶.

⁵⁶ Zdroj: KUKLÍK, Jan. *Vývoj Česko-slovenského práva 1945 – 1989*, Praha: Linde, 2009. , str. 127. ISBN 978-80-7201-7416.

Kromě vytvoření kompletně nového práva zde byla také otázka sjednocení právní úpravy platné na Slovensku a v Čechách. Jelikož se za první republiky nestihly dořešit některé maličkosti a na každé části území platilo trochu jiné právo často ještě stále z doby Rakousko – Uherské monarchie.

Výsledkem dvouletého plánu, rozděleného téměř až na hodiny, kdy každý jednotlivý člen týmu měl své místo a svůj úkol, bylo vytvoření zejména nového trestního zákona⁵⁷ a řádu⁵⁸, občanského zákoníku⁵⁹ a občanského soudního řádu⁶⁰.

4.2 Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

Ale určitě, co se týká skutkových podstat trestných činů, byl nejdůležitější a nejpřevratnější zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky ze dne 6. října 1948⁶¹. Na základě tohoto zákona bylo definováno hned několik nových trestných činů. Pokud se to režimu hodilo, šlo sem zařadit cokoliv, co by ohrožovalo lidově demokratický stát, ať už velezradou (§1), sdružováním proti státu (§2), vyzvědačstvím (§5) nebo ublížením na cti prezidentu republiky (§23). Stačilo několik svědků a výsledek procesu, i když byl do očí bijící, jak vykonstruovaný je, byl jasný. Trest smrti, ztráta občanství, konfiskace majetku, nebo přinejmenším podmíněné odsouzení – takové verdikty padaly a dá se říci, že ne zřídka. Nejznámější politické procesy z 50. let, které působily jako zastrasování veřejnosti, jako vynucování si slepé poslušnosti, a které v lidech vyvolaly z dnešního pohledu nepochopitelné reakce – například sepsání a podepisování petice pro odsouzení k trestu smrti pro Dr. Miladu Horákovou.

Tento zákon musel být připravován již dobu dopředu, měl svůj pevný vzor v zákonech socialistického Sovětského svazu, kde se podařilo potírat na základě zákonného zmocnění jakékoliv protistátní živly. Snad by se dala vidět paralela i se zákony nacistického Německa, kdy si zločinný státní aparát vytvoří pomocí zákonů takové podmínky, že jakékoliv jednání byť i odporující zdravému

57 Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ze dne 12. července 1950

58 Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ze dne 12. července 1950

59 Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ze dne 25. října 1950

60 Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), ze dne 25. října 1950

61 Dále jen zákon na ochranu lidově demokratické republiky

lidskému rozumu je najednou správné, zákonné a žádoucí. Pokud nastoupí k vládě jakýkoliv režim, první, co musí udělat, je potřít všechny své nepřátele – zakázat ostatní politické strany, zlikvidovat jakéhokoliv záškodníka, pokud si v rychlém časovém sledu (tady to bylo 8 měsíců) dokáže zajistit zákonnou úpravu, již nic nestojí v cestě novému řádu. Z tohoto pohledu je pak nepochopitelné, že po roce 1989 nebyla komunistická strana zakázána. S více než 20 letým zpožděním se již nic takového očekávat nedá.

4.3 Občanské právo

Občanský zákoník, jako stavební kámen pro celé civilní soudnictví zahrnoval v sobě komplexní úpravu, jako jsou základní definice osob, věcí a základních právních vztahů. Dosud platný Rakousko – Uherský všeobecný zákoník občanský⁶² samozřejmě ani v nejmenším nesplňoval požadavky nově nastoleného režimu. Byla potřeba řádná novelizace a úprava ve smyslu socialistického uspořádání státu.

Hlavní otázkou bylo soukromé vlastnictví – socialismus byl založen na společném vlastnění výrobních prostředků, na rovnosti v dostupnosti statků nezbytných pro výrobu. Soukromé vlastnictví bylo nanejvýše potlačeno, ačkoliv každý měl právo požívat plodů ze své vlastní práce. V jiné podobě omezení vlastnického práva známe například z milionářské dávky – daně, které byly uvaleny na jednotlivce disponující majetkem přesahujícím svou hodnotou částku 1 milion Kčs.

Občanský zákoník z roku 1950 se dotýkal pouze užšího okruhu práva než dnes platný občanský zákoník z roku 1964. Bylo to snad tím, že byl šit horkou jehlou v rámci právníké dvouletky, snad tím, že došlo k rozdělení občanského práva na samostatné pododdíly, které byly samostatně upraveny – jako například rodinné právo⁶³, pracovní právo⁶⁴, družstevní právo⁶⁵, ale i další. V samotném

62 Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie, zkratka ABGB, vydaný císařským patentem 1. června 1811, ve znění 276/1914 – císařské nařízení, jímž se vydává částečná novella k obecnému zákoníku občanskému

63 Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ze dne 7. prosince 1949, platný do rekodifikace občanským zákoníkem z roku 1964

64 Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ze dne 16. června 1965, platný do roku 2006

65 Především zákony č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech v pozdějších verzích v podobě zákona č. 49/1959 Sb., o zemědělských družstvech a zákona č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví

občanském zákoně zůstala pouze základní úprava a s tím související základní definice (například fyzická osoba, plnoletost, počítání času, promlčení a další instituty) v obecných ustanoveních, práva věcná v části třetí, kde najdeme definici vlastnického práva. V části čtvrté se nachází právo závazkové, obligatorní a poslední část se zabývá právem dědickým, které bylo vyčleněno z práva rodinného.

V občanském zákoníku z roku 1964 bylo cítit narůstající socialistické vědomí. Toto můžeme vyčíst zejména z úpravy socialistického společenského vlastnictví, práva týkajícího se osobního užívání bytů a jiných místností a pozemků, služby, práva a povinnosti z jiných právních úkonů a odpovědnost za škodu a za neoprávněný majetkový prospěch. Když se po roce 1989 připravovala další změna, bylo jasné, že je potřebná změna od základu a bude to vyžadovat delší časový úsek – došlo tedy k okleštění občanského zákoníku z roku 1964 o veškeré socialistické zásady a v této podobě je používán dodnes.

Co se týče občanského soudního řádu⁶⁶ z roku 1950, upravoval konkrétně a komplexně soudní řízení probíhající před obecnými soudy. Definoval jednotlivé osoby zúčastněné na řízení, formy rozhodování, průběh řízení včetně opravných prostředků. Byl to poměrně stabilní a dobře vytvořený zákon, ve kterém bychom našli dostatek podobností se současným občanským soudním řádem⁶⁷, který bez podstatných změn platí již od roku 1964.

4.4 Trestní právo

Pro oblast trestního práva je důležitá úprava ve dvou předpisech – v trestním zákoně⁶⁸ a v trestním řádu⁶⁹. Kromě zakotvení naprosto nových trestných činů, především těch, co se týkaly majetku a jednání proti státu, najdeme někdy až úsměvné pasáže například týkající se institutu „příživnictví.“

Trestní řád zrušil zákon o porotních soudech č. 232/1946 Sb., kterým byl částečně zrušen trestní řád z roku 1873⁷⁰ a částečně upravil i zákon o zlidovění soudnictví.

66 Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), ze dne 25. října 1950

67 Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ze dne 4. prosince 1963

68 Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon ze dne 12. července 1950

69 Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ze dne 12. července 1950

70 Zákon č. 119/1873 Sb. ř. z., řád soudu trestního (trestní řád), ze dne 30. června 1873

Velice zajímavou charakteristiku trestního práva po roce 1950 sepsali pracovníci katedry trestního práva na Právnické fakultě Karlovy univerzity v roce 1957: „Trestní právo československé lidově demokratické republiky, kodifikované v trestním zákoně ze dne 12. června 1950, č. 86 Sb., je typem socialistického trestního práva, právem nového a vyššího typu, které se svým třídním obsahem a formou zásadně liší od trestního práva kteréhokoliv buržoazního státu. Socialistické trestní právo je součástí nadstavby nad socialistickou základnou. Aktivní služebnou úlohu nadstavby plní i naše socialistické trestní právo. Záleží v tom, že trestní právo je mohutným nástrojem lidově demokratického státu, v boji se všemi činy nebezpečnými pro společnost, mohutným nástrojem k ochraně a upevňování společenských vztahů, výhodných a vhodných pro pracující lid, vedený dělnickou třídou na cestě k vybudování socialismu v naší vlasti a v boji za světový mír.“⁷¹

Tento trestní zákon byl zrušen v roce 1961 zákonem č. 140/1961 Sb., trestním zákonem, který byl také mnohokrát novelizován a v roce 2009 nahrazen novým trestním zákoníkem.

Trestní řád z roku 1950 upravoval průběh trestního řízení před soudy první instance, jednání s obviněným a obžalovaným a základní procesní práva a povinnosti všech účastníků trestního řízení. Byl zrušen v roce 1961 zákonem č. 62/1961 Sb., zákonem o organizaci soudů.

⁷¹ Zdroj: BOBEK M., et al., *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vydání Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. str. 561

5. Výkon funkce soudce z lidu

Dalším pro mne zajímavým aspektem je, jak výkon vlastní funkce vnímali tehdejší soudci z lidu. Jak tuto funkci tehdy proklamovala komunistická strana a jak bylo celé soudnictví prezentováno před masou československého národa.

Všichni známe z dokumentu Proces H, jak bylo soudní přelíčení přenášeno na rozhlasových vlnách, šířené i do nejmenší vesnice, téměř na každé pole pomocí místních obecních rozhlasů. Tisk o tomto procesu psal každý den a informace takto podávané měly značný vliv na průběh procesu. Milada Horáková a její společníci byli prezentováni jako ti nejhorší zločinci a v podstatě neměli možnost své jednání jakkoliv obhájit. Monstrprocesy s politickým laděním v 50. letech 20. století upoutaly pozornost veřejnosti. I na těchto procesech se podíleli lidé. Nejen jako přísedící u soudu, ale také jako signatáři petice za tresty smrti. V jiné části své práce se budu věnovat přímo tomu, jak a proč toto vznikalo a tak dobře působilo na dav. V této části se se zaměřím pouze na soudce z lidu.

5.1 První sjezd soudců z lidu⁷²

Poté, co v únoru roku 1949 vstoupil v účinnost zákon o zlidovění soudnictví, zasedlo značné množství laiků zákonem nepolíbených v talárech na soudcovskou lavici. Bylo to 36 tisíc lidově demokraticky konformních lidí, kteří byli povoláni na službu té nejvyšší důležitosti – na obranu lidově demokratické republiky před zločinností živelů ohrožujících spokojený život všeho lidstva.

V prvním roce se kladl veliký důraz především na to, co bylo špatné v předchozí době, před vítězným únorem 1948. Upozorňovalo se na kapitalistický systém, jak vykořisťoval pracující lid, jak třídní boj byl potlačen. Jak lid mohl zasahovat pouze do velice úzkého prostoru státní a veřejné správy, a to především v podobě volitelů. V situaci, kdy několik let v podstatě nefungovala vláda a správa státu Československého, i tato otázka byla velice důležitá – u moci zůstali lidé, kteří tam byli i před 2. světovou válkou. Ti buržousti a vykořisťovatelé, které současný komunistický lidově socialistický režim svrhl z trůnu moci a nahradil.

V záznamech z prvního sjezdu je zajímavé sledovat, jaké metody

⁷² Zdroj: NEULS, Jindřich. *Spravedlnost ve službách lidu a socialismu. I. celostátní sjezd soudců z lidu v Praze 5. února 1950*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

a techniky psychického ovlivňování komunistický režim uplatňoval. Je zajímavé, jak striktně odsuzoval vše, co bylo spojeno s kapitalismem, se soukromým vlastnictvím. Ti soudci, kteří nechtěli souhlasit s komunismem, ti, kteří odmítli přejít na tu pravou rudou stranu, byli svých funkcí zbaveni. Ti, kteří pomáhali nacistům, byli v rámci mimořádného lidového soudnictví odsouzeni, potrestáni. Perzekuce, které probíhaly krátce po konci období nesvobody a pak především na začátku vlády komunismu, nám dodnes nahánějí hrůzu.

Velice zajímavým posunem ke zlidovění soudnictví nebyla jen účast jedinců z lidu – dělníků, sociálních pracovníků, studentů práv a dalších, ale také snaha státního aparátu posunout průběh procesů z formálního – podle nich kapitalistického – pojetí k neformálnějšímu socialisticky spravedlivému. „Buržoazní soud byl mocí nepřátelskou lidu, zbraní vykořisťovatelských tříd a pro potlačování vykořisťovaných, zbraní na ochranu soukromého vlastnictví k výrobním prostředkům, které jsou základem buržoazního zřízení.“⁷³ Takto velice jasně byla prezentována justice před rokem 1948. Kolorit nenávisti ke kapitalismu, oslava vítězného února, děkování věčnému bratru v boji proti vykořisťování - Sovětskému svazu za to, že je tak dobrým přítelem v těžkých dobách kompletní reformace státního zřízení, a mnoho dalších krásných hesel viselo na zdech všem účastníkům 1. sjezdu lidových soudců na očích.

Na sjezdu byly určeny dva nejbližší cíle pro podpoření již dobře rozjetého zlidovění soudnictví. Ten první důležitý, z dnešního pohledu snad i hrůzný, spočíval v souzení protistátních činů. Na tento úkol v brzké době navázaly politické procesy 50. let. Jejich hlavním úkolem bylo zastrašit již tak dost vyděšenou veřejnost, která by si snad dovolila nesouhlasit s lidově demokratickým státním zřízením. Procesy musely proběhnout v rámci lidového soudnictví, musely být veřejně prezentovány, jak hrůzné činy tito lidé konali proti všem. V tomto pomohl zákon na ochranu lidově demokratické republiky, č. 231/1948 Sb. ze dne 6. října 1948. Tedy 8 měsíců po nástupu nového režimu byla vložena do rukou lidu a pod prsty státně spolehlivých soudců profesionálů materie zákona, pod kterou by se dalo schovat cokoliv, co by se jen malinko blížilo nesouhlasu s režimem.

Druhým úkolem, který byl postupně také doveden do dokonalosti, byla

⁷³ Zdroj: NEULS, Jindřich. *Spravedlnost ve službách lidu a socialismu. I. celostátní sjezd soudců z lidu v Praze 5. února 1950*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950, str. 9.

potřeba vzdělávat se v socialistickém směru. O zkouškách z marxismu a leninismu nám dodnes může vyprávět řada pamětníků. Je možné pozorovat absurditu tehdejšího patologického zbožňování všeho sovětského ve filmech, které vznikaly krátce po revoluci, aby nám ukázaly, jak slepé ovce jsme byli, jaké bohapusté a z nového pohledu zločinné věci nám byly vtoukány do hlav od raného dětství. A skutečně to tak probíhalo – od jeslí, kam byly děti ukládány z důvodu krátké mateřské dovolené, protože každá ruka ve státě svou prací mohla dopomoci vítězství a uskutečnění socialismu. Později v mateřské škole, na základní škole v podobě výuky dějepisu, který byl natolik zkreslený. Výuka ruského jazyka. Nemožnost jet na dovolenou jinam než do povolených zemí. Neznalost západních jazyků, západní kultury. Učení se básniček se socialistickou tematikou. A vrcholem toho všeho bylo povolování vzdělávání na základě příslušnosti ke straně. Váš otec nebyl ve straně, půjdete do dolů. Co jste chtěl dělat? Neexistuje, nehodí se nám váš kádrový posudek, budete dělat, co vám přikážeme a co vám milostivě lid a jeho lidová vláda dovolí.

Dokonce i soudcům profesionálům bylo umožněno rozšiřovat dále své vzdělání podle potřeby – na různých školeních odborných i politických.

Problémy prvních měsíců po zlidovění soudnictví se týkaly především pozdní docházky, zdánlivě nedbalého vykonávání svěřeného úřadu. Mohlo to být dáno na jednu stranu neznalostí nových podmínek, do kterých vstoupili, jednak nutností konat kromě stavu soudcovského i své vlastní povolání. Postupem času rostla kvalita i kvantita sporů, které soudci z lidu pomáhali řešit. Dokonce se ukázalo, že to s sebou nese jistou časovou a finanční úsporu, která se dá přičítat pouze laickému prvku. Vzhledem k tomu, že soudci z lidu měli rozhodovat v procesech, které byly co nejbližší jejich pracovnímu zařazení, případně jejich osobním zkušenostem, mohly v určitých případech odpadnout časové prodlevy při čekání na vyhotovení znaleckého posudku. Díky tomu, že procesy se staly více pružnými a časově kratšími, k tomuto faktoru můžeme zařadit i menší důraz na formálnost, staly se celkově levnějšími – jak civilní případy, tak i trestní. U trestních případů je nutno přiznat zásluhu na zrychlení i novým prokurátorům, absolventům právnických škol pro pracující lid, kteří svojí angažovaností pomohli často shromáždit dostatečné množství důkazů, že případ mohl být uzavřen již v průběhu prvního jednání.

Ovšem lidový prvek s sebou přinesl i naplněná rizika v podobě snahy

dávat mírnější tresty vedoucí místy až k porušení zákona. Na tomto měly podíl dva faktory – ovlivnění místními poměry a zásahy známostí. Někdy se případné chyby v procesu sváděly na přítomnost soudců z lidu, ale pohled státu byl jiný. Za případné chyby u soudu nesli odpovědnost především soudci profesionálové, na jejichž bedrech ležel úkol zasvětit soudce laika do problematiky, nastítnit případná řešení a závažnost daného trestného činu.

Na závěr prvního sjezdu soudců z lidu bylo jasně vysloveno, že se musí dělat kádrové posudky přísnější povahy především na soudcích z lidu tak, aby ze seznamů soudců zmizeli lidé, kteří mají tendenci nechat se ovlivnit svým okolím, případně nejsou příliš státně spolehliví. K nalézání takovýchto osob mělo sloužit i vytvoření sítě dopisovatelů, kteří budou věrně a vyčerpávajícím způsobem informovat ministerstvo spravedlnosti, jak se kde soudí. Snaha do budoucna měla směřovat k rozšíření lidového aparátu, zvýšení podílu žen u soudů především v záležitostech rodinného práva. Prohloubení znalostí z práva pomocí kurzů, školení a setkání s předsedy soudů okresních nebo krajských má zvýšit kvalitu a erudovanost soudců z lidu, která je tak potřebná pro kvalitní obranu lidové demokracie před západem či před vnitrostátními záškodníky. Celé jednání bylo shrnuto v závěrečné jednohlasně schválené rezoluci.

5.2 Druhý sjezd soudců z lidu⁷⁴

Na druhém sjezdu se mohl znovu hodnotit posun a zlepšení lidového soudnictví. Pozoruhodným faktem byla klesající zločinnost, která během půl roku klesla v Čechách o 30% a na Slovensku o 15%. Z dnešního pohledu je také zajímavá statistika týkající se dražeb nemovitostí a exekucí – pokles byl téměř zázračný. Nemovitosti, díky znárodňování byly přerozděleny mezi veškerou populaci. Díky vysoké nabídce práce a standardizování platových podmínek mohlo dojít i ke zlepšení finanční situace jednotlivců tak, že docházelo k oddlužení domácností. A to ještě v roce 1951 nebyl účinný §203 trestního zákona⁷⁵, který zakotvoval trestný čin příživnictví.

Můžeme zde nalézt i výsledky předsevzetí z minulého sjezdu. Vycházel časopis „Soudce z lidu“, zvýšil se poměr žen u soudů a celkový počet soudců

74 Zdroj: BLAŽEK J., et. al. *Soudci z lidu, strážci socialistické zákonnosti: druhá celostátní konference soudců z lidu v Praze 4. února 1951*. Praha: Orbis, 1951.

75 Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon ze dne 29. listopadu 1961

z lidu stoupl z více než 36 tisíc na více než 40 tisíc. Sami soudci byli aktivnější při potírání zločinů a u soudu mohli přihlížet ke svým zkušenostem s jednotlivými obžalovanými – například dlouholetou známostí mohli dokázat, jak konkrétně ten či onen člověk smýšlel v minulosti o socialismu, zda to byl škůdce státu a podobně. Neopomínalo se ani zdůraznit, jak soudci z lidu byli schopni plnit nejen svou soudcovskou úlohu, ale především své pracovní povinnosti v družstvech a továrnách, kde mnohdy svou výkonností předčili ostatní kolegy v práci.

Nalezly se i další problémy k dlouhodobějšímu řešení – snaha některých zločinců vymanit se z odpovědnosti pomocí lékařských posudků, které by je zbavily právní odpovědnosti, ovlivňování soudců z lidu, jak ze strany jednotlivců, tak například nějakých organizací – ve snaze osvobodit některého z jejich úderníků. Dále se také ukázala nejednotnost rozhodování soudů. K odstranění tohoto problému mělo přispět jak přispívání do časopisu, které bylo veskrze dobrovolné, tak i na školeních, kterých se soudci z lidu účastnili. Proběhlo i několik výtek ohledně těchto školení. Například, že soudcům z lidu byla ukazována byrokratičnost jednání u soudu, že se nedozvídali praktické věci, které byly skutečně potřebné a důležité pro výkon jejich funkce. Důležitá u každého souzení byla také forma trestu a výkon trestu. Ačkoliv správa vězeňství fungovala, nebylo příliš jisté, zda šlo ve věznici skutečně o nápravu, nebo o doučení další trestné činnosti. Tento fakt byl zejména důležitý v ohledu páčání trestné činnosti mládeží. Mládež měla být náležitě převychována, pokud nelze jinak ve státních ústavech. Osvědčilo se především trestání formou práce. Odsouzenci museli po dobu výkonu trestu pracovat mnohdy i v těžkých pracovních podmínkách. Uvědomili si, jak je nebezpečné znovu se vracet k trestné činnosti, a tímto jejich trest splnil základní požadavek resocializace.

Jako citlivé téma se objevila potřeba další revitalizace platného právního řádu. Dále nutnost úpravy stavu advokátského, notářského a soudně znaleckého. Potřeba zvýšení jejich odbornosti a efektivnosti práce, odklon od snahy komplikovat průběh spravedlnosti a tím si vydělávat navíc. Na druhou stranu proběhlo i několik stížností ohledně přesycenosti případy v průběhu jednoho zasedacího dne. S tím souviselo nedostatečné seznámení se s případy a možnost udělat nejen formální chybu v procesu.

Bylo lze snad ještě více zdůraznit odpovědnost a důležitost rodiny

v lidově demokratickém státě – v rodině začíná vzdělávání, socializace, brání za své společenských a zákonných norem. Rodina musela být nanejvýše stabilní – pokusit se omezit rozvody, nabízet smírné řešení v rodinách, kde nešlo o trvalý rozvrat manželství. Soudy měly jít příkladem a jednotliví soudci svým spořádaným občanským životem ukazovat ostatním, že to jde. Pokud selhala rodina, byli tady sociální pracovníci a soud, aby napravit takovéto chyby. Je smutné, že k nápravě docházelo především ústavní výchovou, ale lepší výchova ústavní, nežli výchova odporující blahu dítěte.

Soudci z lidu vzali skutečně za svůj odpovědný cíl vést obyvatelstvo lidově demokratické republiky v mezích zákona a lidské morálky. To, že z dnešního pohledu se jednalo o procesy a jednání mnohdy zločinecké, je spíše otázkou propagandy tehdejší doby. Většina běžných případů, které nikterak neohrožovaly svrchovanost lidového vládnutí a komunistického režimu, však končily tak, jak by skončily před soudy i v dnešní době.

6. Rozbor rozhodnutí tvořených soudci z lidu

K završení soudního sporu dochází zpravidla vydáním rozhodnutí soudu – nejčastější formou je rozsudek jménem republiky.

6.1 Jednání u soudu a protokol

Každý započatý soudní spor vyžadoval v průběhu řízení jisté náležitosti. Bylo třeba, aby bylo soudcům poskytnuto dostatečné množství důkazů – ať již listinných, ústních, předvolání svědků, nebo jakýchkoliv jiných. Na základě těchto důkazů a základních právních zásad vztahujících se k průběhu řízení mohl spor dojít až do fáze, kdy již nebylo co dále dokazovat, bylo shromážděno dostatečné množství vědomostí, vše bylo řádně zaprotokolováno a jediné, co zbývalo, je usnést se na výsledku jednání.

Nejdůležitějším dokumentem shrnujícím jednání před soudem byl „Protokol o ústním jednání před lidovým soudem“⁷⁶. Tento protokol měl své náležitosti, které nemohly být opomenuty. Tyto byly v podstatě naprosto shodné s požadavky na dnešní protokoly. Ovšem došlo k posunu v oblasti techniky, a proto je dnes zaznamenávání do protokolu snazší a přesnější, než tomu bylo v dobách minulých.

V protokolu bylo zaneseno vše – od zahájení procesu, průběh ústního jednání zahrnující výslechy svědků a soudních znalců, případné návrhy na ohledání místa a protokolace jeho průběhu, vyúčtování nákladů na proces a určení, kdo bude povinen tuto částku uhradit či zda bude od soudních poplatků osvobozen. Ačkoliv bylo jednání u soudů méně formální než v dnešní době, a tím se zkracovala doba jednání, docházelo často i k odročení případů, což znamenalo, že jednání bylo přerušeno na určitou dobu – buď potřebnou k doplnění důkazů, ohledání či prostě jen z důvodu přeplnění časového rozvrhu soudu. Byl stanoven nový termín ústního jednání, na kterém se nejprve zrekapituloval krátce průběh minulého jednání a následně se pokračovalo dále v jednání.

6.2 Ukončení jednání

Žalobce jako dominus litis v občansko - právních sporech mohl kdykoliv

⁷⁶ Zdroj: STEINER, Vilém, *Občanské právo procesní v praxi soudů*. Praha: Orbis, 1958, str. 93.

změnit návrh, který soudu předložil – například rozšířit obžalobu, zvýšit své požadavky finanční, nebo naopak včetně případného zpětvzetí návrhu, po čemž byl spor ukončen, jakoby nikdy ani nezačal běžet. Pokud byl v postavení žalobce prokurátor v trestně právních věcech mohl také spor předčasně ukončit, pokud bylo jasné, že obžalovaný byl nevinný.

Nejžádanější formou ukončení soudních sporů bylo smírné řešení – zpravidla se jednalo o smír podmíněný⁷⁷, to znamenalo, že na žádost žalobce se žalovaný zavazuje ke splnění jistých podmínek. V takovém případě se smír uvedl do protokolu. Pokud došlo ke splnění určených podmínek, proces byl ukončen. Pokud by ovšem nedošlo ke splnění podmínek, mohl je soud vymáhat stejně jako pravomocný rozsudek⁷⁸

Významným prvkem rozsudků byla jejich podstatně složitější typologie. Z dob minulých známe mimo jiné i rozsudek částečný nebo mezitímní – jednalo se o rozsudek týkající se řešení části sporu – například jedné ze sporných otázek, soud mohl vydat rozhodnutí a pak nezávisle pokračovat v řešení ostatních otázek. Toto byla velká výhoda ve složitějších případech, kdyby se čekáním na celkový konečný rozsudek ve věci mohlo dojít ke zhoršení podmínek účastníků⁷⁹. Dalo by se to přirovnat částečně k předběžnému opatření⁸⁰ známé například ze správního řádu, který je dnes platný v České republice. V tomto případě jde o dočasnou úpravu poměrů mezi účastníky, dokud není rozhodnuto. Podstatný rozdíl ovšem mezi částečným rozsudkem a předběžným opatřením byla vázanost soudu tímto rozhodnutím – nesměl pak rozhodnout v rozporu nebo toto rozhodnutí nějak omezit. Pokud docházelo k vydávání částečných rozsudků, všichni účastníci o něm měli být spraveni a závěrečné vyúčtování nákladů na řízení se nechalo na rozhodnutí konečném⁸¹ – závěrečném rozsudku v celé věci, a současně v závěrečném rozsudku byla shrnuta i předchozí částečná rozhodnutí. V případě, že by soud opomenul rozhodnout některou z otázek – z důvodu složitosti či kumulace částečných rozhodnutí bylo možné podat návrh na doplnění rozsudku⁸².

Další hledisko, jak můžeme rozsudky dělit, bylo podle základu, o který

77 Zdroj: STEINER, Vilém, *Občanské právo procesní v praxi soudů*. Praha: Orbis, 1958, str. 98

78 Zdroj: §165 zákona č. 142/1950 Sb. o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád)

79 Zdroj: §149 zákona č. 142/1950 Sb.

80 Zdroj: §61 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád

81 Zdroj: STEINER, Vilém, *Občanské právo procesní v praxi soudů*. Praha: Orbis, 1958, str. 102

82 Zdroj: Tamtéž str. 103

se rozsudek opírá. Známe tedy rozsudky kontradiktorní, u kterých již z názvu poznáme, že se jedná o rozhodování mezi dvěma účastníky, kteří mají rozdílné názory na nějaké právo či povinnost jednoho vůči druhému – nejčastější příklad mohl být třeba i sousedský spor. Obě sporné strany měly značné pole působnosti – každá předkládala důkazy tak, aby spor dopadl v její prospěch – soudce jako hlavní „rozhodčí“ na základě předložených důkazů musel rozhodnout ve sporu.

Další formou byl rozsudek o vzdání se nároku či uznání (viny nebo nároku) – soud v takovém případě formou rozsudku dal na vědomí přiznání a usnesení o uznání nároku, které měl v odůvodnění projev účastníka, který se svého práva vzdal/uznal nárok žalobce a odsouhlasil tento postup.

Mimo jiné znalo právo i rozsudky na plnění a určovací⁸³ – byla to nejjednodušší forma rozhodnutí soudu – v jednoduchém enuciátu stanovila práva a povinnosti jednotlivých stran.

Nezákladnější dělení rozsudků bylo, je a nejspíše i navždy bude na rozsudek deklaratorní a konstitutivní. Základní právnická poučka zní, že deklaratorní rozhodnutí nezakládá, ale pouze potvrzuje již existující práva a povinnosti účastníků – je to jakési potvrzení jistoty pokud se vede spor například o hranice pozemků. Konstitutivní rozhodnutí na rozdíl od deklaratorních rozhodnutí zakládají nové skutkové skutečnosti – například povinnost žalovaného uhradit náhradu škody, povinnost odsouzeného vykonat trest, zaplatit pokutu apod.

6.3 Formální náležitosti rozsudku

Pokud měl být proces řádně ukončen, nebylo možné, aby se k rozsudku došlo jinak, než prostřednictvím tajného hlasování soudců senátu – v občanském soudním řádu najdeme i přesný postup (mladší hlasují před staršími, soudci z lidu hlasují před soudci profesionály, rovnost hlasů⁸⁴). Při samotném hlasování byla vyloučena veškerá veřejnost kromě zapisovatele a samotných soudců, zapisovatel pořídil zvláštní protokol o hlasování, který nebyl veřejně přístupnou součástí protokolu o jednání před soudem. Jakmile se soudci shodli alespoň nadpoloviční většinou všech hlasů (v senátu je vždy lichý počet soudců) a dohodli se na formě například trestu, došlo k vypočítání nákladů na řízení a k sepsání rozsudku.

⁸³ Zdroj: Tamtéž str. 106

⁸⁴ Zdroj: §155 zákona č. 142/1950 Sb.

Rozsudek musel být následně vždy vyhlášen předsedou senátu a to jménem republiky. Doba mezi posledním ústním jednáním a vyhlášením rozsudku mohla být maximálně 15 dnů, následovalo také povinné doručení písemného vyhotovení všem účastníkům. Jakmile byl rozsudek doručen byl pravomocný, pokud se proti němu nedalo použít dalších opravných prostředků – vzhledem k dvojinstančnosti soudního řízení v období do roku 1989 tak byla jediná možnost, jak napadnout rozhodnutí. Další případnou možností by bylo snad upozornit generálního prokurátora, že došlo k porušení zákona – ale tato cesta by byla komplikovaná a málokdy byla také využívána.

Mezi základní formální náležitosti rozsudku⁸⁵ byla předepsaná forma jeho obsahu. V první části musel obsahovat označení „ROZSUDEK“, avšak nemuselo být patrné, zda šlo o konečný či jen částečný. Dalším důležitým údajem bylo vyjádření síly tohoto právního dokumentu a to označením „JMÉNEM REPUBLIKY“. Podstatnou součástí bylo i označení soudu, vyjmenování všech soudců včetně přisedících soudců z lidu, stejně tak jako označení všech účastníků sporu (jména, příjmení, zaměstnání, bydliště, včetně jejich procesního postavení) to samé u jejich případných zástupců. Dále také předmět řízení (věc, které se proces týká) a den vyhlášení.

Ve druhé části jinak zvané enunciát (výroková část) musel soud seznámit účastníky se svým výrokem – součástí muselo samozřejmě být základní seznámení se s žalobou – označení v jaké věci bylo rozhodnuto a jak bylo rozhodnuto – ovšem nestačil jednoduchý způsob vyjádření zda se návrhu vyhovuje či nikoliv. Petit musel být naprosto konkrétní. Současně zpravidla obsahoval shrnutí nákladů procesu a určení plátce těchto nákladů.

Ve třetí a neméně důležité části se seznámilo s odůvodněním, jehož součástí bylo jednoduché shrnutí procesu, právní věta (označení podle kterého konkrétního předpisu byla daná situace posuzována) a snad nejdůležitější část, a to poučení o opravných prostředcích. Nakonec každé vyhotovení rozsudku podepsal předseda senátu a rozsudky byly rozeslány všem účastníkům.

Rozsudky se mohly v mimořádných případech dále ještě doplňovat a měnit – pokud se v průběhu procesu podstatně změnila situace účastníka – například v případě placení výživného, mohlo dojít ke změně rozsudku. Pro

85 Zdroj: §157 zákona č. 142/1950 Sb.

samotný rozsudek byl rozhodný stav v době jeho vynesení⁸⁶.

6.4 Opravné prostředky

Opravné prostředky stejně jako v dnešní době byly rozděleny na řádné a mimořádné. Mezi řádné opravné prostředky⁸⁷ patří odvolání, které bylo přípustné proti rozsudku okresního soudu – a stejně jako v dnešní době není přípustné odvolat se proti důvodům rozsudku – vždy pouze proti samotnému enuciátu. Proti ostatním částem – rozhodnutí o nákladech řízení podobně se používala stížnost. Lhůta na podání odvolání byla 15 dnů ode dne doručení rozsudku – výjimku tvořilo podání podané dle špatně sepsaného poučení – například lhůta chyběla, nebo byla uvedena delší než v zákoně. Odvolání mohl podat jakýkoliv účastník, případně prokurátor. Nejrychlejší formou podání odvolání bylo přímo do protokolu po veřejném vyhlášení rozsudku jménem republiky u soudu. Na stejné úrovni bylo i podání písemné ve lhůtě. Samotné podání odvolání muselo být naprosto konkrétní – označení rozsudku, proti kterému bylo podáno, odvolací návrh (jak si přeje, aby zněl nový rozsudek) a důvody nebo i nová skutková tvrzení a důkazy. Odvolání mělo vždy odkladný účinek pro tu část napadeného rozhodnutí, proti které bylo podáno. Pokud byly splněny všechny náležitosti, odvolací soud – krajský soud pro okresní, Nejvyšší soud pro krajský – může rozhodnout sám ve věci, nebo rozhodnutí odvolat a nařídít nové jednání u soudu první instance, v takovémto případě byl soud první stolice vázán právním názorem soudu odvolacího.

Mezi mimořádné opravné prostředky patří zejména obnova řízení⁸⁸, která je přípustná pouze pokud dojde k novým skutečnostem, jsou nalezeny nové důkazy, které v předchozím procesu nebylo možné využít, jelikož byly neznámé. Obnova řízení byla přípustná i proti soudnímu smíru, pokud vyplynuly okolnosti, které zvláště měnily nastalou situaci. Lhůta pro podání návrhu na obnovu řízení byla 3 měsíce a kromě údajů, které obsahovalo odvolání, musel navíc obsahovat i uvedení zákonného důvodu obnovy řízení a skutečnosti a důkazy, odůvodňující návrh na obnovu. Věcně příslušný byl soud, který rozhodoval v první instanci. Před obnovením řízení museli být všichni účastníci zpraveni o novém zahájení

86 Zdroj: §150 odst. 1 zákona č. 142/1950 Sb.

87 Zdroj: § 172 a násl. Zákona č. 142/1950 Sb.

88 Zdroj: §197 a násl. Zákona č. 142/1950 Sb.

procesu.

Jako poslední možnost mohla být využita stížnost pro porušení zákona, kterou byl zmocněn podat pouze a jedině generální prokurátor. Tato stížnost nebyla vázána žádnou lhůtou a písemně se podávala k Nejvyššímu soudu. Na rozdíl od dnešní úpravy musel prokurátor odůvodnit, v čem spatřuje porušení zákona (v dnešní úpravě nejvyšší státní zástupce nemusí obhajovat svou stížnost, veřejný ochránce práv musí uvést v čem spatřuje porušení zákona).

Proti rozhodnutí Nejvyššího soudu nebylo možné se nikterak odvolat – dvojinstanční řízení velice zrychlilo a vzhledem k dnešní situaci i značně zjednodušilo průběh soudních procesů.

7. Konec lidových soudů

Ačkoliv zákon o zlidovění soudnictví byl zrušen již v roce 1961 zákonem č. 62/1961 Sb. o organizaci soudů, i poté zde zůstali u soudů okresních, krajských i Nejvyššího soudu soudci z lidu.

7.1 Právní úprava zlidověného soudnictví před rokem 1989

Jak již jsem dříve uvedla, základním a první stavebním kamenem pro zlidověné soudnictví v době komunismu byl zákon o zlidovění soudnictví⁸⁹. Tento zákon byl mnohokrát novelizován. Nejdůležitější změnou bylo samotné zrušení zákona o zlidovění soudnictví, ke kterému došlo zákonem č. 62/1961 Sb.⁹⁰ Tento zákon ovšem nezrušil funkci soudce z lidu, ale poupravil strukturu soudů v Československé republice. Mimo klasického soudnictví (okresní, krajský, nejvyšší a vojenské soudy) existoval i místní lidový soud, o kterém jsem již psala.

Hlavním rozdílem oproti zákonu o zlidovění soudnictví je upravení poměrů počtu soudců profesionálů a soudců laiků – v zákoně nejsou ani nazýváni jakou soudci z lidu, či soudci laici – prosté konstatování „soudci“ vedle sousloví „soudce profesionál“ nám vymezuje, že ostatní přisedící neměli právnické vzdělání, a můžeme z předchozí dikce zákona dovodit, že se jedná o soudce z lidu, jak tomu i ve skutečnosti bylo. Byl stále kladen silný důraz na to „aby do boje proti porušování socialistického právního řádu byly zapojeny nejširší vrstvy občanů“⁹¹.“ To bylo zaručeno právě prostřednictvím soudců z lidu a také veřejností všech případů, kromě těch, které vyžadují zvláštní ochranu.

Okresní soudy podle tohoto zákona rozhodovaly v senátech složených z 1 soudce z povolání a 2 soudců laiků. Krajský soud jako odvolací rozhodoval ve složení 3 soudci z povolání a 2 soudci laici, pokud rozhodoval jako první instance měl stejné složení jako okresní soud. U Nejvyššího soudu se rozhoduje v senátech (v případě rozsouzení jako soud první instance složený ze 3 soudců z povolání, v případě odvolání vůči krajskému soudu 3 soudci z povolání a 2 soudci laici), presidiích a kolegiích, ve kterých soudci laici nezasedají.

Ačkoliv to na první pohled může vypadat, že počty soudců z lidu musely

89 Zákon č. 319/1948 Sb., ze dne 22. prosince 1949.

90 Zákon o organizaci soudů č. 62/1961 Sb., ze dne 26. června 1961.

91 Zdroj: §4 zákona č. 62/1961 Sb., ze dne 26. června 1961.

klesnout vzhledem k omezení jejich působnosti u okresních a krajských soudů, měli své nové místní lidové soudy, kde mohli vykonávat funkci soudce z lidu na základě zvolení do této funkce.

V následné novelizaci z roku 1964⁹² je již v úvodních ustanoveních kladen důraz na nezávislost lidových soudů – jak okresních, krajských, vojenských tak i Nejvyššího soudu. Je stále zachována existence místních lidových soudů. Jsou znovu upraveny soudců profesionálů a soudců z lidu – u okresních soudů jsou to 1 soudce profesionál a 2 soudci vykonávající funkci soudce vedle svého povolání, u krajských soudů při rozhodování v první instanci stejné složení senátu jako u okresních soudů. V případě funkce odvolací, 3 soudci z povolání a 2 soudci laici, v ostatních případech je složen ze 3 soudců profesionálů. A u Nejvyššího soudu v senátu zasedají vedle 3 soudců z povolání 2 soudci z lidu. Složení presidií a kolegií zůstalo stejné.

Co se týče počtu soudců z lidu, klesla jejich volební síla u soudů druhé nebo odvolací instance – převaha soudců z povolání zaručila, že nebyla možnost přehlédnout nějaké formální náležitosti, které v případě nedodržení, ať již časové lhůty či dalších údajů nutných k umožnění podání platného odvolání, zabraňují v zahájení odvolacího řízení. Opět zde i v tomto spatřuji důraz na zjednodušení soudní správy a zrychlení soudního procesu.

7.2 Právní úprava soudnictví po roce 1989

Sametová revoluce v listopadu 1989 s sebou přinesla nejen nové státní zřízení, ale především také potřebu zavést nový právní řád, včetně úpravy organizace soudů a soudců. K tomuto došlo až 19. července 1991 zákonem o soudech a soudcích č. 335/1991 Sb. Tento zákon platil až do roku 2002. Jako nejdůležitější fakt je zavedení funkce samosoudce, který může rozhodovat v určitých věcech sám, jako předseda senátu. Tento institut byl před rokem 1991 neznámý, vždy se rozhodovalo v senátech.

Laický prvek ovšem nezmizel definitivně. I v dnešní době mohou funkci přísedících u okresních soudů vykonávat lidé bez právnického vzdělání. Ale jejich vliv na justici již není tak dalekosáhlý, jako tomu bylo před rokem 1989. Což je patrné již z toho, že nemají status soudce, jako jej měli soudci z lidu, ale pouze

92 Zdroj: zákon o organizaci soudů a o volbách soudců č. 36/1964 Sb., ze dne 26. února 1964.

funkci přisedícího.

Předpoklady pro výkon funkce soudce jsou především vzdělání (veškeré potřebné vzdělání je uvedeno v zákoně⁹³ a věk (dnes minimálně 30 let⁹⁴). Přisedící musí splňovat stejné věkové limity jako sám soudce, ale je volen na časově omezené období 4 let, soudce má časově neomezenou funkci. Dnešní pravidla pro zasedání pro přisedící jsou velice mírná – mají se účastnit soudních jednání maximálně 12 dní v roce, v minulosti to bývalo i více než 2x za měsíc.

7.3 Nový pohled na staré právo

Po roce 1989 se mohly znovu otevřít staré případy, které byly souzeny podle socialistického práva a socialistickými soudci. Mnoho takovýchto případů bylo skutečně i napadeno například u Nejvyššího soudu ČR. Málomnozí se setkali s úspěchem, přeci jen v době, kdy byly tyto případy souzeny platily diametrálně jiné zákony, než v době, kdy byla snaha o jejich nové posouzení. Mnozí, kteří byli neprávem odsouzeni se dočkali rehabilitace, případně byla rehabilitována jejich rodina.

Fakt, kterým se zabýval v roce 2010 Ústavní soud České republiky, a to uveřejnění seznamu soudců, kteří byli k 17. listopadu 1989 členy KSČ⁹⁵, může podpořit či vyvrátit domněnku o jednotlivých soudcích i soudcích z lidu zda a jak moc byli ovlivněni svým členstvím. Ačkoliv mezi soudci bylo mnoho osob (cca 30%), které nebyly ve straně vůbec, museli všichni dodržovat a soudit podle socialistického zákonodárství. Uveřejnění tohoto seznamu pomohlo veřejnosti dát si do souvislostí konkrétní jednání v případech, kdy se mohlo účastenství ve straně promítnout do rozhodovacího procesu u soudu i po roce 1989.

Konec soudců z lidu přišel poměrně rychle. Následky jejich rozhodování došly přezkoumání, kde to bylo nutné, bylo rozhodnuto nově, byly napraveny staré křivdy. Pravdou ovšem je, že mnoho tisíc případů, které v období mezi rokem 1949 a 1989 byly vyřešeny dle nejlepšího vědomí a svědomí soudců profesionálů i soudců z lidu by nebyly v dnešní době rozhodnuty jinak.

93 Zdroj: Zákon o soudech a soudcích č. 335/1991 Sb., ze dne 19. července 1991.

94 Zdroj: Zákon o soudech, soudcích, přisedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích) č. 6/2002 Sb., ze dne 30. listopadu 2001.

95 Zdroj: Nález Ústavního soudu ČR: Poskytování údajů o členství soudců v KSČ aneb kolize základního práva na informace a základního práva na ochranu soukromí sp. zn.:I. ÚS 517/10-2, ze dne 15. listopadu 2010.

8. Živé paměti

Měla jsem tu možnost pohovořit s dvěma bývalými soudci z lidu. Jeden z nich vykonával svou činnost u okresního soudu v Chebu, ten druhý vykonával svou činnost u vojenského soudu v obvodu Plzeň. Když jsem za nimi šla, čekala jsem, že nebudou příliš ochotni mluvit o době minulé a o své službě, kterou konali ve prospěch socialistického státu. Mýlila jsem se. Byli otevření a byli snad i rádi, že někoho jejich působení objektivně zajímá. Ptala jsem se jich na jejich práci u soudu, na to, jak to vnímali tehdy a jaké hodnocení si přináší do současné doby. Jejich odpovědi byly místy překvapivé.

8.1 Anna Klimešová – soudkyně z lidu u okresního soudu v Chebu

Je to ten pro mne nejbližší soudce z lidu, kterého znám již od dětství. Z pohledu dnešní doby jsem byla dosti skeptická k tomu, že mí prarodiče byli „ve straně.“ Vnímala jsem to jako něco špatného, dokud jsem se nedozvěděla, co je k tomu vedlo a co to pro ně znamenalo. Moje babička po ukončení základní školy byla nucena nastoupit do práce, nemohla nikde pokračovat v učení. Ovšem měla štěstí v podniku SONP Poldi Kladno, kde pracovala na pozici doručovatelky – roznášela poštu a interní zprávy po celém závodě. Postupně se jí naskytla možnost pracovat v účtárně, přičemž jí bylo nabídnuto, že chybějící vzdělání si může dodělat v kurzu⁹⁶. To neodmítla a udělala si jakýsi certifikát, který by dnes snad šel označit za maturitu nebo potvrzení o ukončení středoškolského vzdělání. Vzhledem ke zdravotním problémům jejího manžela jim bylo doporučeno změnit prostředí a odstěhovat se na venkov. Naskytla se možnost přestěhovat se do pohraničí na Chebsku, kde zůstaly po vysídlení Němců prázdné osady. Dostali k dispozici domek, polnosti a jednu krávu. Oba začali pracovat v zemědělství. Paní Klimešovou navrhl na pozici soudce z lidu Místní národní výbor v Třebení, byla jí nabídnuta možnost pracovat u soudu v Chebu jako přísedící, neboli soudkyně z lidu. Především proto, že byla známa jako spolehlivá a šikovná osoba, která v minulosti neměla žádné problémy a žila spořádaným rodinným životem. Kvalifikace nebyla snad ani tak podstatná jako její morální vlastnosti a loajalita.

Jelikož je to již skutečně dávno – více než 55 let, nevzpomněla si na

96 JUK – jednorocní učební kurz

přílišné detaily, zato vyprávěla o některých případech, které se jí vryly do paměti. Například z oblasti rodinného práva, která byla velice striktně upravena. Sňatky musely být povolovány nejen nezletilcům, ale také osobám s duševní poruchou či jinak postiženým. Problematika rodin byla velice zásadní pro socialistický stát, jelikož rodina je základem státu. Spořádaná rodina je základem dokonalého socialistického státu. Sňatky a plození dětí u „nekvalitních“ lidí nebyly žádoucí. Rozvody by měly být spíše ojedinělým případem. Babička vzpomínala na jeden konkrétní rozvod. Když byla těhotná a čekala mou matku, měli před senátem manželský pár, který si přestal rozumět. Jí se to nezdálo jako dostatečný důvod, dali tedy manželskému páru časové ultimátum s tím, že pokud se situace nezlepší, případně si každý najde nového partnera, že teprve poté je rozvedou. Později tento pár potkala ve městě, jak spolu jdou ruku v ruce jako dvě hrdličky. Řádně je zkritizovala, že se špinavé prádlo a hádky neperou na veřejnosti, ale že by si podobné problémy měli vyřídit doma a ne hned vyhrožovat rozvodem. O několik let později potkala ten samý pár u lékaře v dětské poradně, žili spokojeně.

Obecně se dá říci o procesu u soudu, že snaha byla vyřešit problém v co nejkratším termínu, pokud možno při jednom stání, následující poradě a když to bylo možné vynést hned rozsudek. Nejde zde však o nějaké chvátání za cenu horšího výsledku. V tehdejší společnosti nebyly takové vymoženosti a i jednotlivé delikty byly jednodušší než v dnešní době. Když někdo něco ukradl, vždy se našlo dost svědků, kteří jej usvědčili. Pokud šlo o složitější kauzy, buď se k tomuto soudu nedostaly, protože čin byl natolik závažný, že jej řešil rovnou vyšší příslušný soud, nebo se případ řešil na několikero stání.

Agenda, se kterou se moje babička stýkala, byla především z oblasti rodinného práva a trestního práva. Ptala jsem se také na možnost ovlivňování výsledku komunistickou stranou, nebo nějakými vyššími zájmy. Nikdy se však s ničím podobným nesešla. Jelikož rozhodovali v senátu a všichni měli stejnou sílu hlasu, stalo se prý několikrát, že přehlasovali soudce-profesionála. Co se týče vzdělávání, tak měli celkem pravidelná školení, kde se dozvídali o nejnovější platné právní úpravě, o judikátech a dalších novinkách v oblasti justice.

Zasedání soudu bylo organizováno tak, že zasedal vždy v pátek nebo jak bylo potřeba od ranních hodin do odpoledne – jako kdyby byli ve fabrice. U jednoho soudu působilo více senátů, které byly složeny z různých přísedících, kteří se vzájemně mohli nebo nemuseli znát. Bylo dobrým pravidlem mít stálé

složení senátu u jednoho soudce – profesionála.

Co se týká zbavování funkce soudce z lidu, šlo to dvojí cestou – buď uplynula volební doba, která byla ze zákona 4 roky, nebo mohl soudce hrubě porušit zákony a pak byl mandátu zbaven. S takovýmto případem se setkali i u chebského soudu, konkrétně u jednoho soudce z lidu, pocházejícího z romského prostředí se spořádanou rodinou. Děti měly skvělé známky ve škole, manželka pěknou práci a i jeho výsledky v zaměstnání byly uspokojivé. Jednou se však syn tohoto soudce zapletl s partou mladých lidí, kteří vykradli obchod. Soudce byl okamžitě zbaven svého mandátu a jeho syn potrestán. Moje babička skončila až krátce před rokem 1989 z důvodu uplynutí doby jejího mandátu. Na výkon funkce soudce z lidu vzpomíná málokdy, snad je to dobou, která uplynula, snad nezájmem okolí. Na minulé době si váží především vyšší mravnosti lidí, než jaká panuje všeobecně v současnosti.

8.2 Vladimír Popelka – soudce z lidu u Vojenského obvodového soudu v Plzni

Vladimír Popelka vykonával funkci soudce z lidu od roku 1978 po dvě volební období, tedy 8 let. Funkci začal vykonávat na základě voleb, do kterých jej navrhl útvar Pohraniční stráže v Domažlicích. V té době měl již ukončené vysokoškolské vzdělání v oboru ekonomie a byl stár 24 let. Podle jeho soudu požadavky na výkon funkce soudce z lidu u vojenského soudu byly minimálně středoškolské vzdělání ukončené maturitou a spořádaný život. Senát vojenského obvodového soudu měl totožné složení jako senát u občanského soudu – 3 členové, z nichž jeden byl soudce z povolání a další dva soudci z lidu, soudci laikové. Před začátkem samotného působení u soudu proběhlo několikrát školení z oblasti trestního práva, ať už z trestního řádu nebo trestního zákona. Je pochopitelné, že kauzy, které řešil vojenský soud, se týkaly především působení těchto trestných činů: šikanování, zběhnutí, vydírání, ublížení na zdraví, opilství, urážka mezi vojáky, ale samozřejmě také rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.

Když jsem se pana Popelky zeptala na jeho zkušenost ohledně ovlivňování výsledků kauz stranou, odpověděl mi, že snad mohu něco podobného předpokládat, ale že se skutečně s ničím takovým nesetkal za celé své osmileté

období, kdy vykonával tuto funkci. Toto doplnil příběhem jednoho soudce, který komunistický režim příliš neschvaloval, což dával najevo během svých projevů, zejména při školeních, měl různé narážky apod. A i přesto mohl nadále vykonávat tuto funkci.

O absenci ovlivňování případů může svědčit i další příklad z výše zmiňovaným protikomunistickým soudcem, který odcituji: „V jednom případě chtěl poslat do Vojenského nápravného ústavu v Sabinově na Slovensku jednoho klučinu za tzv. „svěmočky“, tedy soustavné opouštění posádky. Ten chlapec měl zkráceně jisté problémy se svojí děvuchou, ale kdo je kdy neměl. Prostě jsme pana soudce přehlasovali, kluk dostal podmínku a pan soudce jasně napsal do (tenkrát se to asi dělalo, nevím jak dnes) hlasovacího lístku, že soudce byl proti.“ Toto je mimo jiné důkazem, že skutečně dva laici mohli přehlasovat jednoho odborníka, pokud nesouhlasili s jeho verdiktem.

Jednání, na kterém byl zúčastněn pan Popelka, probíhalo v průměru 4 krát do roka. Na svou práci vzpomíná rád a rád se o své poznatky a zážitky podělí. Mrzí jej, že dnešní mladí lidé se dívají na profesi soudce z lidu s despektem, jako na lidi, kteří se nechali vláčet komunistickou stranou a často snad měli konat proti zákonům a mravům obecně platným.

9. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala problematikou institutu soudce v lidu v soudnictví v období let 1948 – 1989, kdy stát a státní politika byla na maximum propojena s justicí. Pojem právo měl daleko k pojmu pravda. V lidově demokratickém státě byla dána moc rozhodovat o osudech druhých lidí několika tisícům jednotlivců, kteří občas vyměnili monterky a zástěry za talár a lopaty a krumpáče za soudcovské kladívko. Od profese, kterou měli naprosto zažitou jako dokonalou rutinu, která jim poskytovala klid a bezpečí byli nuceni, i když často šli i dobrovolně, k jiné profesi, která byla dosud zaslíbena jen vzdělaným a moudrým lidem. Lidem, kteří studovali často za První republiky a měli vztah k lidské svobodě a lidským právům. Lidé, kteří během posledních 40 let zažili několik státních režimů – demokratický stát na nejvyšší úrovni mezi lety 1918 – 1938, naprostá diktatura cizího státu, který plánoval vyhladit nejen veškeré židovské, ale nakonec i české obyvatelstvo – v té době byly nahrazeny klasické české úřady i soudy soudy a úřady říšskými, soudilo se podle zcela odlišných zákonů – v první řadě jde o rasový původ, pak o ty, co souhlasí a nesouhlasí. Stanné právo. Následky po druhé světové válce – znovu postavení základů demokratického státu, který nevydržel ani 3 roky. V únoru 1948 přišla nová ideologie, která svými ideály naplnila nejednu duši. Realita však byla jiná.

Funkci dostali ti poslušní, ti, co souhlasili. Práci měli všichni. Navíc dostávali bohublé úkoly, soutěžili, měli denně nabytý program, neměli čas snad ani přemýšlet. V šedesátých letech došlo k uvolnění a následnému tvrdému návratu k socialismu. Toho jsme nikdy nedosáhli – nelze to ani snad v žádné moderní lidské společnosti.

Vyzkoušeli jsme novou podobu práva – během 2 let zde byly vytvořeny kodexy, na jejichž základech stojí některá úprava práva i dodnes. Ne již na dlouho. Některé zákony byly velice kvalitní. Některé metody byly velice účinné.

To, co si každý ve spojení slov justice a komunismus jsou jistě procesy v 50. letech – veřejně, populisticky, medializované procesy s dnes pro nás nevinnými hrdiny, tenkrát záškodníky a udavači. Dnes vidíme, jak všichni šli jako stádo ovcí před ovčáký – strach o práci když nepodepíší petici. Bude zajímavé za pár let podívat se zpětně na některé soudní procesy dnešní doby – odečíst si vliv médií. Možná se nám to bude zdát stejně nemožné jako procesy před půl stoletím.

Institut soudce z lidu byl bohužel úkol. Byla to forma, jak donutit každého jednotlivce, aby se alespoň trochu orientoval v právu. Nevěděl, kdy bude povolán do této služby. Pokud měl zájem, mohl nastoupit do některé právní školy pro pracující. Občanský zákon měl formu, že si v něm mohl skutečně každý číst. Bezplatné právní poradny v každém okresním městě ve srovnání s dnešními advokáty byly také velice pokrokové. Snaha zpřístupnit něco tak posvátného jako je justice každému občanovi vzhledem k dnešní naprosto nepřehledné situaci na právním poli mi přijde poměrně osvícená.

To, co se dělo ve společnosti, či jak je nám to dodnes z médií prezentováno, může být z části démonizování minulosti, z části pravda. Je jen na nás, na každém jednotlivci, jak se poučíme z minulosti a převezmeme to do budoucnosti. Spojení politiky a justice není vždy šťastné, ale definitivní rozdělení je nemožné. Kéž bychom mohli žít a přemýšlet ve smyslu Masarykových slov: „Nesmíme dělat rozdíly mezi politikou a mravností. Jaké má kdo mravy, takovou dělá politiku“. A politiky na rozdíl od soudců si volíme sami na základě jejich nemravného či mravného chování.

10. Summary

This Bachelor thesis is about institute of judge from the people between 1948 and 1989. This era is typical for its connection between state politics and justice. Communism in the way it was realized in The Czechoslovak Republic had influence in every aspect of daily life of the citizens. Communism is maybe good idea, but in the fact it cannot be realised as it is meant to be.

The first step after February 1948 was to get rid of the enemies of communism – some of them emigrate, some of them were judged for their thoughts and acts. Some of them were executed as Milada Horák. Those who were sitting as judges were not only people, who knows the law – the experts on law, doctors of law but also people, who worked in agriculture, educational system, people from factory. Those people did not know much about law. They suppose that they will know what is true and what is untruth. We all are told that they were under big control of the communist party, but it should not be like that in real.

Some of those people might have been blind, some of them saw the way in being judge from the people how to get better job, how to exert influence to other people. Some of them were bored by this obligation, some of them was pleased by this. We can only think about what ever they were judging. I asked some of them, they solved common cases like in the present days. Cases about divorce, discord between neighbours, violation of the law. And they judged in all conscience. During the decision making they have power to vote the judges – professionals down.

But we cannot think only they were laymen. They also could go to schools of law, they got out paper for them, to inform their colleagues about what they solved, what are their problems. I do not think that it was only bad, for every mistake, for every problem we can see nowadays there was a person who was responsible for his acts. And it is only his conscience what he was doing during this era.

The justice got a big reforms during 1950's. New civil codex, new organisation of the judicial system, some of those law we use also in the present. The main difference between law until 1989 and after is for example in public and administrative law – that does not exist before – the main substantiation of this was that there is no private property, no need of private law, when we have only

one – the right communist law. After 1989 those codex that are necessary for existence of the rule of law were watered down – no socialism, no people's democracy, just rules. It will be long time process how to get rid off those principles that got under the skin of everyone who lived in the era of communism. But I hope we will take the best of it and not forget the bad things about it.

11. Seznam literatury

Knižní publikace:

BALZER, Jiří. *Předpisy o soudech a o organizaci prací spojených s výkonem soudnictví*. Praha: Linde, 1998. ISBN 80-7201-131-6.

BALZER J., BUKVÁŘOVÁ J., PAVLÍK P. *Právní minimum z oblasti soudnictví: základy organizace justice, prokuratury a SNB, trestního, občanského, rodinného a pracovního práva a socialistické zákonnosti*. Praha: SPN, 1998.

BLAŽEK J., HAVLÍNOVÁ M., LELEK L. *Soudci z lidu, strážci socialistické zákonnosti: druhá celostátní konference soudců z lidu v Praze 4. února 1951*. Praha: Orbis, 1951.

BOBEK M., et al. *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009.

ČAPEK, K. *Úkoly a organizace sovětských soudů*. Praha: Orbis, 1952.

DRDA A., STRACHOTA K. *Naše normalizace*. Praha: Člověk v tísní, 2011. ISBN 978-80-8745611-8.

FLEGL, Vladimír. *Československá justice a prokuratura: 1945 – 1978*. Praha: Ústav státní správy, 1979.

KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Praha: Práh, 2011. ISBN 978-80-7252-347-4.

KÁRNÍK Z., KOPEČEK M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek I. Praha: Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-60-8.

KÁRNÍK Z., KOPEČEK M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek II. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-035-0.

KÁRNÍK Z., KOPEČEK M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek III. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-7363-006-0.

KÁRNÍK Z., KOPEČEK M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek IV. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. ISBN 80-7285-058-X.

KÁRNÍK Z., KOPEČEK M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek V.. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. ISBN 80-7285-001-6.

KÁRNÍK Z., KOPEČEK M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek VI. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009. ISBN 978-80-7285-142-3.

KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde 2009. ISBN 978-80-7201-7416.

KUCHTA J., SCHELLE K. *Historie a současnost státního zastupitelství*. Brno: Masarykova Univerzita, 1994. ISBN 80-210-1044-4.

NEULS, Jindřich. *Spravedlnost ve službách lidu a socialismu: 1. celostátní sjezd soudců z lidu v Praze 5. února 1950*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

STEINER, Vilém. *Občanské právo procesní v praxi soudů*. Praha: Orbis, 1958.

VOREL J., ŠIMÁNKOVÁ A., a kol. *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl 1*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2003. ISBN 80-86621-03-0.

VOREL J., ŠIMÁNKOVÁ A., a kol. *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl 2*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-05-7.

VOREL J., ŠIMÁNKOVÁ A., a kol. *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl 3*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-06-5.

Právní předpisy:

Dekret presidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, zákon č. 16/1945 Sb. ze dne 19. června 1945. Zákon o zřízení samostatného státu Československého (Recepční zákon), č. 11/1918 Sb. ze dne 28. října 1918.

Dekret presidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti, zákon č. 138/1945 Sb. ze dne 27. října 1945.

Nález Ústavního soudu ČR: Poskytování údajů o členství soudců v KSČ aneb kolize základního práva na informace a základního práva na ochranu soukromí sp. zn.:I. ÚS 517/10-2, ze dne 15. listopadu 2010.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR: Zamítnutí stížnosti pro porušení zákona. Zločin udavačství, ze dne 11. února 2004.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR: Zánik trestnosti. Promlčení. Protiprávnost komunistického režimu, ze dne 16. srpna 2006.

Ústavní dekret prezidenta republiky o obnovení právního pořádku č. 11 Úředního věstníku československého, ze dne 3. srpna 1944.

Ústavní zákon o soudech a prokuratuře č. 64/1952 Sb., ze dne 30. října 1952.

Zákon řád soudu trestního (trestní řád) č. 119/1873 Sb. ř. z., ze dne 30. června 1873.

Zákon o zlidovění soudnictví č. 319/1948 ze dne 22. prosince 1948, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o advokacii č. 322/1948 Sb., ze dne 22. prosince 1948.

Zákon o jednotných zemědělských družstvech č. 69/1949 Sb., ze dne 23. února 1949.

Zákon o notářství č. 201/1949 Sb., ze dne 14. července 1949.

Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb., ze dne 7. prosince 1949.

Zákon trestní zákon č. 86/1950 Sb., ze dne 12. července 1950.

Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 87/1950 Sb., ze dne 12. července 1950.

Zákon občanský zákoník č. 141/1950 Sb., ze dne 25. října 1950.

Zákon o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád) č. 142/1950 Sb, ze dne 25. října 1950.

Zákon o advokacii č. 114/1951 Sb., ze dne 20. prosince 1951.
Zákon o prokuratuře č. 62/1952 Sb., ze dne 30. října 1952.
Zákon o organisaci soudů č. 66/1950 Sb., ze dne 30. října 1952.
Zákon o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů č. 36/1957 Sb., ze dne 4. července 1957.
Zákon o zemědělských družstvech č. 49/1959 Sb., ze dne 9. července 1959.
Zákon o místních lidových soudech č. 38/1961 Sb., ze dne 18. dubna 1961.
Zákon o organisaci soudů č. 62/1961 Sb., ze dne 26. června 1961.
Zákon trestní zákon č. 140/1961 Sb., ze dne 29. listopadu 1961.
Zákon občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ze dne 4. prosince 1963.
Zákon o státním notářství a o řízení před státním notářstvím (notářský řád) č. 95/1963 Sb., ze dne 4. prosince 1963.
Zákon o organizaci soudů a o volbách soudců č. 36/1964 Sb., ze dne 26. února 1964.
Zákon zákoník práce č. 65/1965 Sb., ze dne 16. června 1965.
Zákon o zemědělském družstevnictví č. 122/1975 Sb., ze dne 13. listopadu 1975.
Zákon správní řád č. 500/2004 Sb., ze dne 24. června 2004.

Ostatní:

Článek: JUDr. Vyklický, Jan. *Etika v právu aneb Bída principů (soudního) práva.*
Zdroj: Soudce č. 8/2011 str. 15 – 20, dostupný z Codexis Academia.

Článek: JUDr. Ing. Prouza, PhD., *Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přisedící ano či ne?* Časopis Trestněprávní revue, 2010 č. 7.

Elektronické zdroje:

Přepis interpelací týkajících se zákona o zlidovění soudnictví 21. schůze NS RČS ze dne 22. prosince 1948. Digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.

Dostupné z: www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/021schuz/s021002.htm

Článek Justiční správa a fondy, Oddělení fondů státních orgánů.

Dostupné z: http://www.ahmp.cz/index.html?mid=20&page=page/docs/prehled-fondu_justicni-sprava.html.

Článek o komunistické justici z portálu Totalita – webu zabývajícím se komunistickou minulostí a jejími aspekty.

Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/justice.php>.

Článek o justici před a po revoluci a o potřebě vyměnit soudce z portálu K213.

Dostupné z: <http://www.k213.ccz/Kdyz-komuniste-soudi-svou-minulost>.